

Načrt!

most

- Alojz Rebula, PROCENTI NOCI (novela) 97
- Stanko Janežič, SOMRAK (pesem); TRGATEV (pesem v prozi) 106, 107
- Milena Merlak Detela, TOČA; SODBA OD SPODAJ (dve pesmi) 107, 108
- Humbert Pribac, VLAČUGARSTVO ALI NEKAJ SLICNEGA (pesem); GRENKA ZRNA (misli) 109, 111
- Savina Remec, STEKLENA KLETKA; DIVJI ČRNI KONJI (dve pesmi) 112
- Umberto Saba, PETERO PESMI (prevedli Vinko Beličič, Milena Merlak Detela, Aleš Lokar) 113
- Guillaume Apollinaire, NOVI DUH IN PESNIKI (esej) 116
- Aleš Lokar, NEKAJ MISLI O RAZVOJU SLOVENSKEGA NARODA (razprava) 118
- Lev Detela, BALANTICEV IN KAJUHOV PESNISKI SVET (esej) 129
- Vladimir Vremec, PRESPEKTIVE IN MARKSIZEM (članek) 133
- Zoretova Dežela (Lev Detela) 135
- Bronasti tolkač; Slovensko poslanstvo (Milena Merlak Detela) 138
- Confine orientale (A. L.) 139
- Marginalije (Max Schmid) 140

D 129908

M O S T

TROMESECNIK ZA LEPOSLOVJE IN KULTURO

Ureja uredniški odbor:

Lev Detela (glavni urednik), Stanko Janežič, Aleš Lokar, Drago Stoka (odgovorni urednik) in Vladimir Vremec.

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko 6/64 RCC dne 25. maja 1964.

Uredništvo in uprava: »Most«, Trst - Trieste, Via Donizetti 3, Italija.

Cena posamezni številki 300 lir; letna naročnina za Italijo 1.200 lir. Plačuje se na tek. račun 11/7768 na ime A. Lokar, Via S. Francesco, 72 - Trieste. Za inozemstvo znaša letna naročnina 3 dolarje oz. odgovarjajočo vrednost in se plačuje na naslov uprave.

Ovitek: Boris Podreka.

Tiskala Tiskarna A. Keber - Trst, Via S. Anastasio 1/c.

PROCENTI NOČI

Alojz Rebula

Poštar je prihajal v njihov konec šele v poznem popoldnevu, ko je imel svoj vsakodnevni obhod v glavnem že za sabo. Na oko je bilo to kakor zgib sence v mrtvilo mestnega kota, stisnjenega med stadion in krematorij. Medlo je prikolesaril izza loterijske poslovalnice, prislonil kolo na telefonski drog, si prevalil torbo s hrbtne strani na trebuh in začel obirati nabiralnike.

Zanje, Krenerjeve, ki so živeli izključno od invalidnine, tako rekoč odrinjena smetna lisa v zastali vodi kraj človeškega vrtinca, je bilo njegovo prihajanje več ali manj brez pomena. Kakšno sporočilo naj bi jih poiskalo tam iz sveta, s katerim jih je pravzaprav vezala samo tista invalidninska nakaznica, od katere so živeli? In še ta ni prihajala po pošti, ampak jih je vsakega prvega v mesecu čakala za okencem poštnega urada, negibna kakor človek, ki obiske samo sprejema, ne da bi se kam ganil. Največ, na kar so imeli zanesljivo računati, je bil šopek sorodniških voščil ob velikih praznikih. In še to ni bila prava pošta, ampak čudno jalova reč, ki te ne more presenetiti.

In vendar so Krenerjevi pričakovali poštarja: še več, računali so z njim kot z nepogrešljivim prikazom na loku svojega medlega dneva: celo to, da je spet prihajal s hriba nad mestom večer, je bilo v nekakšni skrivnostni zvezi s poštarjem.

»Je bil poštar?« — to vprašanje je postalo pri Krenerjevih že obred, brez katerega kakor da niso mogli sprejeti nove noči.

K obredu je spadalo tudi to, da ga je začel Artur: Artur, zlek-njen v usnjenem naslanjaču pred televizorjem, ki je z visokega obvladoval moderno kuhinjo v formiki.

»Je bil poštar?«

Bolj kot spregovoril je vprašanje bziknil iz sebe, skozi tesnino dveh kratkih ostrih ustnic, ki sta se takoj potem spet vsesali vase, kakor dve zaklopki, v hladno oprezen izraz.

Nela je pogledala iz oblaka sopare, sredi katerega je piskal, ves opremljen s kljukicami kakor skrivnostna nova bomba, bleščeč lonec za vkuhanje.

»Bil,« je v dihu nežnosti zaključila obred.

Ko da ima po dolgem pokosilskem medlenju naposled pred sabo nedvoumen cilj dneva, je Artur izoblikoval nekaj kretenj, ki so ga spravile pokonci. Nato je iztegnil roki v anteno in šel s svojim rdečim ugaslim obrazom čez kuhinjo do omarice, kjer je visel ključek od nabiralnika. In ko se je dotipal do njega, se je tiho, s slepčevskim podrsavanjem, napotil dol po stopnicah. Z vrsto plašnih korakov je premeril kos vrtička, ki ga je ločil od vrtnih vrat, z navajeno spretnostjo vtipal ključek v ključavnico in segel v nabiralnik. Do izredne občutljivosti napeta prstna blazinica je največkrat dotipala tam samo rjaste vzbokline

na dnu kovinskega nabiralnika, praznino, v kateri ni bilo prav nič zanj. Tedaj ga je vselej prešinil občutek, podoben užaljenosti, ko da ga je nekdo spet porinil nazaj na dno njegove slepote. Bil je mračen hip, poln čudne praznine, ki ga je ločila od daljnega sveta, kjer so si ljudje dopisovali, navezovali stike, se sproščeno gibali v polni slasti bivanja. Toda kdaj pa kdaj mu je dražljivo zašumelo pod prsti kaj, kar je potem v praznični napetosti nesel gor po stopnicah, da mu Nela čimprej razkrije presenečenje. Včasih je bil reklamni letak za razne kuhinjske potrebsčine, s katerim so se velike tvrdke tam v ogromnem črnem svetu onkraj vrtnih vratc s takšno papirnato konkurenco trgale za odjemalce. Včasih je bil listič, s katerim so ga jehovci vabili, naj vstopi med izvoljene ob grozečem koncu sveta. Izjemoma pa se mu je pod prstnimi blazinicami zasmejala ovojnica, pismo iz veselja teme, naslovljeno nanj, devetdeset procentnega slepca Arturja Krenerja.

Tako je bilo tudi danes.

Obred je zahteval, da Nela ni prebrala pisma takoj, takole med raztresenim premorom svojega večnega vkuhavanja. Pred tem se je moral odviti postopek, ko je on, Artur, zanesljivo ugreznjen v usnjen naslanjač, ves osredotočen, prirezal zgornji rob pisma. Šele tedaj, ko ji je sam izročil vsebino, to, ob čemer si sam ni mogel pomagati, je Nela smela brati, vendar ne kakor koli, ampak tako, da se je tisti čas posvetila samo branju, lepo sede na robu njegovega naslanjača, da je on lahko čutil njen ženski vonj ob sebi.

»Kaj osebnega?« je vprašal Artur.

»Od Združenja slepih.«

Beseda je vidno učinkovala na topi ploskvi njegovega obraza, da sta se mu ustnici še bolj vsesali, kakor v poostreni ogroženosti. Potem ko se je — po kolikih poteh, pregledih in kolkovanih papirjih! — doboril do tega, da so mu priznali devetdeset procentno invalidnino, je tega dopisovalca, Združenje slepih namreč, najteže prenašal. Ne, da bi bil dobil doslej od tam kaj takega, kar bi ogrožalo tistih krvavih devetdeset procentov, na katere se je, ugreznjen v večno temo, a tudi doživljenjsko preskrbljen, končno usedel. Kar je prihajalo od tam, je bilo redno ničvredna pošta, v glavnem kakšno obvestilce, s katerim je tisti urad hotel v človekoljubnem prizadevanju povezovati mestne slepce. In vendar mu je bilo tudi to otepanje s človekoljubjem odveč. Še več, kar koli je prihajalo od tam, ga je nejasno dražilo. Že samo ime Združenje slepih mu je šlo na živce. Če je bil slep, je bil slep zase, za nikogar drugega. In poleg tega — že s tem, da je tisto društvo obstajalo, ga je dregalo tja, kjer je hotel imeti enkraf za vselej mir: svojo popolno invalidnino v svoji popolni temi.

Šele po letih zakona sta prišla z Nelo do svojega stanovanja. Bila je neznanska štednja, od katere sta kakor otrpnila: celo sadje sta si prepovedala vsa tista leta! In ko sta se končno vselila med svoje zidove, so bili ti zidovi prazni: nova štednja za vse tiste obroke, v katere sta se

zakopala! Po plezanju čez druge obroke sta prišla do Volkswagna, do svojega avtka, ki je bil ob lepem vremenu njun drugi dom, kjer sta sproščeno zaživela kakšno uro v mestni periferiji. In vse to — stanovanje, opremo, avto — sta izbila iz tiste invalidnine, z dobesednim zlaganjem lire na liro, celo z odpovedjo otroku — v kolikor je bila to zanj, Arturja, odpoved. Bila je odpoved za Nelo: zanj ne. Ni ga potreboval, vrinjenca. In zdaj sta se hotela ugrezniti v toploti svojega gnezda, ne da bi kaj potrebovala od kogar koli, tudi ne ljubeznivosti Združenja slepih.

Saj jima je zvečer pred spanjem bilo tako, ko da se hočeta družno razkibacati v tem svojem gnezdu, da bi izpila vso njegovo varno toploto.

»Veš, mucek, koliko kozarcev sem vkuhala do danes?« je prva zakibacala Nela, svoj ton je uglasila v ljubko užaljenost, ko da on ne sledi dovolj njenemu prizadevanju.

»Viš, kaj vse že imava za čez zimo, mucka,« je odkibacal Artur, ko se mu je zima prikazovala kot otoček toplote sredi oceana ledu, ves zazidan z Nelinimi kozarci, z vloženimi češnjami, breskvami, kumarami, gobami.

»Doslej sto petintrideset kozarcev, pomisli,« je razplivkala toploto Nela, z glasom, ko da še ne misli nehati s tistimi svojimi kozarci.

»Kaj misliš, zima,« je povzel poln podjetnosti Artur. »Ko zelenjave sploh ne dobiš.«

»Pa teletino mislim vkuhati letos,« je silila v nov kuharski privid Nela.

»Si predstavljaš, kaj bi stalo, če bi morala ponjo v mesnico?«

»Potemtakem bi midva lahko prebila po ves teden samo s kozarci, mucka,« je zaplaval Artur ob njej.

In je obema bilo posebno sladko, ko da sta že sredi tiste bodoče sibirske zime, ko zaradi zametov ni mogoče čez prag, njima pa ne manjka ničesar, ko imata kozarce.

In teletine seveda ne bosta kupovala v mestu, se je razcvetal privid med rjuhami, ko pa imata obadva propustnico, da jo lahko pripeljeta za polovično ceno izza meje.

»Če kupiš dinarje na pokritem trgu, za še manj,« je zdrknila čez val Nela.

»Vidiš, kaj pomeni, imeti avtek,« jo je dohitel Artur, da sta zdaj plavala družno: bilo je, ko da je Volkswagen dobil plavuti, postal nekakšen fantastičen delfin, ju nesel nekam na zaprto, na toplo, v nekakšno oazo iz kozarcev.

»Če pomisliš, kaj vse sva dala v tole najino stanovanjčke,« je plavala dalje Nela z vzdihom tope krotke živali. »Toliko sem ga sanjala, tole najino stanovanjčke. Tako ga ljubim, tole najino stanovanjčke. Nikogar, nikogar si ne želim vanj. Tako dobro mi je v njem, da...«

»Kaj?« je hrknil Artur.

»Da se bojim, da se nama bo kaj zgodilo,« je zavzdihnila, vsa nena-
doma v preplahu zaradi prevelike sreče, v kateri sta kobacala v svojem
stanovanjčku.

Čbred pred spanjem je zahteval, da jo je Artur pomiril s tem, da
je speljal pogovor na tisti rožasti kartonček tam za poštnim okencem,
ki mu ga ni mogel prav nihče vzeti, nihče. Vedel je, da jo je varal:
tudi tisti čudežni kartonček ni mogel ničesar proti tvorbi, ki se je de-
lala Neli na licu, da jo je morala hoditi žgat v bolnico. To je bilo nekaj,
na kar ni hotel misliti — ni smel misliti. Nela pa je vsa srečna, da se
da prevarati, rekla:

»Jutri pa imam presenečenje za tole najino stanovanjčke, da veš!«

Presenečenje: nekaj napetosti je moralo ostati čez noč, kakor lok
sreče, ki ga vržeš v drug, še neznan dan. Predpasničke je pletla Nela
za steklenice z likerji. In jutri bi vsaki steklenici privezala predpasni-
ček in jih lepo razpostavila po mizi, da bi Artur pristopil in jih po
vrsti otipal. Kakor punčke bi stale tam na mizi vse tiste steklenice.
Tropinovec s predpasničkom. Češnjavec s predpasničkom. Triple sec
s predpasničkom. S čisto pravim predpasničkom, z dvema malima
žepkoma na straneh. V še neznanem dnevu, razžarjenem od presene-
čenja, bi kakor truma mladih gospodinjc stal tam ves njun zaklad iz
bara, da bi ga Artur lahko otipal.

Tako sta včasih z Nelo pred spanjem pljuskala po tistem svojem
gnezdu, spletenem iz menic. Samo za dva je bilo prostora v njem, zanj
in za Nelo. Da, enkrat je hotela Nela pririniti vanj še tretjega, otroka,
a on je odpravil tisti njen popadek z nastopom, ki si ga je morala Nela
zapomniti. Nihče ni smel vdirati vanj. In Združenje slepih še najmanj.

Pa je le rekel: »No, preberi.«

»Gospod

ARTUR KRENER

T r s t

Stendhalova ulica 16.

Ob stalnem prizadevanju, ki ga Združenje slepih izkazuje tako za
izboljšanje gospodarske zaščite kakor za ublažitev čisto človeškega
položaja svojih tako prizadetih članov, je sporazumno s Higienskim
uradom sklenilo, da v svojih kartotekah še enkrat podrobno pregieda
anamneze, kolikor se seveda tičejo njihovih telesnih poškodb. Najno-
vejši dosežki v očesni kirurgiji dajo namreč upati, da se vsem tistim,
ki jim očesni organizem ni do kraja uničen, lahko v znatni meri iz-
boljša, če že ne vrne neprecenljiva blagodat vida. Z veseljem Vam spo-
ročamo, da je med anamnezami, ki upravičujejo takšno upanje, tudi
Vaša. Prepričani, da boste z olajšanjem sprejeli to možnost, ki Vam
jo nudi novi način zdravljenja, Vas torej vabimo, da se zglasite na
predhodni klinični pregled, ki je za člane z začetno črko K določen za
15. t. m. od 9. do 12. ure na sedežu našega Združenja. Pregled smo za-
upali priznanemu oftalmologu. Naj na kraju pripomnimo, da člani pri-

stopajo k zdravljenju na podlagi svobodne odločitve in da bo tozadevne stroške nosilo Združenje, ki si je v ta namen preskrbelo posebno dotacijo od Ministrstva za zdravstvo.

Prepričani, da boste znali primerno ceniti to našo humano pobudo, Vas pozdravljamo.

Združenje slepih.«

Sredi slastnih oblakov pare iz lonca za vkuhavanje, ki so ustvarjali v kuhinji nekakšno vzdušje plodne jesenske domačnosti, polne vonja po sadju, je pismo učinkovalo kakor eksplozija, ki na mah spremeni lice pokrajini.

Nela je nagonsko občutila, da sta bila zdaj oba drugje, vržena iz toplega kuhinjskega otočka v preprih uradnih dopisov, pred divjo odločitve. In kakor da bi pomagala Arturju, da se znajde v izgubljenosti nove pokrajine, je šepnila: »No, vidiš!«

Česar ni prvi hip povzročilo niti pismo — zakaj Artur je še naprej medlel v naslanjaču, slepa polobla obraza je bila omrtvela v nekakšen top mir, samo ustnici sta se mu čedalje globlje rezali pod dlesni — je na mah povzročila Nela s svojo pripombo. Vplivala je kakor strel: vrgla ga je pokonci. Zdaj je bila ugasla ploskev obraza z rumenimi obrvmi vsa pordela, tik pred eksplozijo pod navalom pobesnele krvi.

Roki sta mu nakrižarili v slepem lovljenju nečesa, nečesa zajetnega in krhkega, kar bi lahko razbil, raztreščil sredi kuhinje, da bi se glasno sesulo v tisočero kosov — v odgovor Neli.

Ker ni dosegel nič takega, se je z rokama, vodoravno iztegnjenima v dve gomazeči meseni anteni, spustil tja, kjer mu je njegov tipni spomin kazal središče kuhinje. Na levi je dregnila v radar njegove slepčevske občutljivosti obala miznega roba, z desne se je odbijal v svojo privzdignjeno gmoto trup hladilnika. Tu, na tem odru je hotel obstati ves izpostavljen sredi otokov svoje noči, da je Nela lahko videla, kaj je naredila iz njega.

»Da se me loteva tista banda, naj bo! A da ob tej zaroti uide vzdih sreče tebi! Torej ti držiš z njimi, ki se zdaj lotevajo tega, kar je samo moje! Moooje! Da boš vedela enkrat za vselej: devetdeset procentov ni ne njihovih ne tvojih, ampak samo mojih! Nikomur jih ne dam! Ne daaam! Slepota je samo moja. Moooja, razumeš? Na nikakršen pregled ne pojdem! Naj se dajo operirati drugi! Ne dam jim, svojih procentov! Neee!«

Izbruh je počasi pojemal ob nalivu solza z zofe, kamor je Nela, še vsa od vkuhavanja, kakor je bila, vrgla svoj obup. Šele čez čas ji je uspelo, da je pomirila Arturja: tudi sama se je ustrašila dopisa, tudi sama je gradila vse na tiste procente, nikamor ni videla naprej v življenje brez njegovih procentov.

A naj je naslednje dni spet piskal v kuhinji lonec za vkuhavanje, prejšnjega razpoloženja le ni bilo več. Tudi ko se je Artur v dolgih

brezdelnih dopoldnevih spravljal k Volkswagnu — tipaje se je bil s časom uvedel v vse skrivnosti motorja, tako da je opravljal domala vsa popravila sam, tako da je bilo Neli treba samo sesti k volanu in odpeljati — je bilo to skaljeno početje, brez užitka. Bencin ni nič več dišal s tistim brizgajočim vonjem zemeljske krvi, ki je druge krati tako klicala v pijanost hitrosti. Med tisto njegovo kleščarjenje mu je kakor olje, ki mu je zalivalo prste, sililo nekaj šuščečega, dopis, ki je klical po odločitvi. Celo kadar je stopal v stanovanje, v njuno stanovanje, ga ob zapiranju vrat ni spremljal znani občutek, da je odlepil za sabo pridvižni most, ki je ustvaril topel prepad varnosti med njima in med vsem ostalim svetom. In po stanovanju je njegov radar, namesto znanih domačih robov dojemal kakor snovni val tuje pričujočnosti: ko da se je nekam usedla tujka, povezala v ruto svoj ogabni profil in sikala strup vanj.

»Nikar se ne delaj, da me ne vidiš. Tu sem in čakam nate. Vem: bombni drobec bi ti bil lahko izkopal oči v dve prazni jami, da bi se lahko ti košatil v nepredirni noči, brez skrbi. A potem se ne bi mogla košatiti tu, v tem tvojem bleščečem gnezdu iz formike, jaz, Operacija. Tako je v tvojih očesnih votlinah ostalo čisto dovolj, da lahko čakam tu, med vsemi temi vkuhanimi blagri, sredi te ustekleničene jeseni, na tvoje procente. Čutiš slast, s katero se jih dotikam, teh tvojih procentov? Vseh devetdeset ti jih ne bom vzela, vem. Saj sem tudi zato tu, da samo nekaj odgriznem. Nekaj: kakšnih deset na primer. Če gre vse prav, kakšnih dvajset, mogoče. Kakšna slast, gristi vanje. Pijavka tvojih noči bom: ne rešiš se me!«

Že je bil tu predvečer dneva, ki je bil določen za pregled, pa se z Nelo po tistem izbruhu še nista pomenila o stvari, ki je zamolčana še bolj peklila oba. Vdirala je v njune poglede, jemala slast njunim kosilom, ju ponoči prebujala: a da bi spregovorila o njej, tega nista zmogla. Bil je ponedeljek, dan, ki ga je bila Nela v svoji gospodinjski redoljubnosti že prvi teden po poroki določila za pranje. A čeprav je Artur vedel za to, njenemu ihtastemu ubadanju s pralnim strojem nikakor ni mogel verjeti. Kakor ni mogel verjeti sebi, ko je šel dol k avtu, da bi mu očistil sveče. Ni bilo minilo pol ure, ko je bil že spet pri njej. In ne da bi vedel, odkod je prišlo tisto, se je dotipal v kopalnico, začutil že na vratih njen ženski vonj in jo poiskal v objem. Razgreta od pranja mu je vrnila poljub, ki se mu je zazdel ves sproščen — poljub, ki je dvigal nevidni pridvižni most tam pred vrati, ju puščal sama na otoku izgubljenosti.

Po nepredvideni igri sta bila spet mucek in mucka, vrnjena v tisto slepo nagonsko bivanje, ki skuša izpiti trenutek do dna. Trenutek — kaj jima je ostajalo drugega? Saj sta bila že v letih, ko se jima je zdelo, da se je življenje začelo spuščati vrtoglavo navzdol, kjer je na dnu zijal nič, brezmejna tema. Že vnaprej sta se ji morala maščevati: ničesar ji nista smela pustiti, do kraja sta morala obrati slast svojih teles, prepviti tisti neusmiljeni nič, ki je čakal tam na dnu.

»V pismu ni prav nič rečeno, mucek, da bi ti kaj odtegnili, če bi po operaciji za malenkost spregledal.«

»Čemu pa misliš, da so se potem spomnili nanjo?«

»Pa četudi bi odtegnili kaj, bi šlo samo za malenkost, pač v so-razmerju z vrnjenim vidom.«

»Saj to je tisto: tudi enega procenta ne bodo imeli od mene.«

»Na tvojem mestu bi se za en procent že dala operirati, mucek.«

»Deniva, da mi odtegnejo samo en procent. To je devetstopetdeset lir. Kaj lahko kupiš za to?«

Neli se je tisto računanje upiralo, nič kaj ni bilo v zvezi s tem, kar je čutila, pa je le rekla:

»Recimo poldrugi liter olja. Pol kile teletine. Tri zavojčke masla.«

»Pomnoži to na dvanajst. Preračunaj olje, teletino, maslo enega leta.«

Zvečer pred spanjem ju je tisti procent še razdvajal. Za Nelo je bil samo procent, a za Arturja? Pustil jo je, da je zaspala, ko sam ni mogel. Najprej je preračunal, koliko olja, teletine in masla bi pomenil tisti procent v desetih letih. Nato, Nela se je obračala v strpinčenem snu, je vse pomnožil na dvoje: dvajset let olja, teletine in masla. Na to na troje: trideset let, ni bilo tu že celo skladišče? Pri Neli ni bilo tega, zlek njeno vznak jo je zanašalo nekam na odprto, nekam v širino, v samo slast oči. Gozdovi so valovali v črnih plahtah tja proti nekemu jesenskemu obzorju. Drevesa so stala na planem, čudeži za njene oči, v kupolah listja. Žitna morja so se raztezala v preddverju junija, med zelenim in rumenim. Ali ni nekaj neznanskega v tem, da ima človek pod čelom nekaj, da vidi? Ne samo, da tipa, da sliši in vonja, ampak da vidi. Da na očeh nima nič zaraščenega, ampak da so mu razprte, vse gibke v svoji plemeniti vlažnosti, odprte vsemu, nežno skladišče vsega stvarstva, vseh barv in oblik, vsega zelenega lica zemlje...

S preplašeno kretnjo je iztegnila roko iz sna.

»Kaj si rekla?«

In je bila spet globoko v snu, nekje sredi razgledov, na umitem, po dežju, odkoder so tekli hribi v dalje. Zabrodila je med žita. »Kje si?« je zdaj klicala nekoga, polna tesnobe. »Tam sem, kjer se pregiba žito,« je odgovoril glasek. »Ne skrivaj se mi, srček?« »Takole bom migal s klasjem, da me boš videla, mama!« Ob tistem »mama« jo je nekaj zarezalo v drobovje, da je stekla tja, žito jo je čedalje bolj praskalo, dokler se klasi niso začeli povešati v bodice, v trnie z vijoličastimi kavljji kakor kljuni. A ko je bila tam, kamor je klical glasek, se je znašla pred Plutom, sosedovim psom, ki se je zaganjal vanjo, ves krvav, ko da jo hoče raztrgati.

Vsa potna je z roko poiskala čez grivine naravnane odeje, dokler ni dotipala Arturjeve roke.

»Hribi v dalji... zoreča žita... otrok v njem... pa če bi šlo za vseh tvojih devetdeset procentov, Artur? Pa tudi če bi morala vsak dan

sproti priberačiti od vrat do vrat kruh za vse tri? Jutri pojdeš na pregled. Operirati se boš dal. Slišiš? Da boš lahko videl otroka, ki ga bova imela...«

Njen pijani šepet je utonil v njegovem glasnem smrčanju kakor smet, ki jo použije drobilec.

Odložila je to na naslednje jutro. Pristopila je k njemu, ko se ji je zdel najbolj dostopen — ko se je bril. Aparat je vozil po bradi z obzirnostjo, s katero držiš v roki krhko dragocenost, ki se ti lahko zdrobi med prsti.

»Kako si se odločil?« je začela kar se da spravljivo.

Artur je odgovoril s tem, da je začel spravljati aparat z nekakšno lakomno natančnostjo, ko da spravlja nekaj, kar je samo njegovo, brivski aparat Philips Record, do katerega se je dokopal samo z varnega odskočišča svojih devetdesetih procentov. Na izbrito ugaslo poloblo obraza je proniknilo gosto omrežje žilic kakor rahla popacana od češpljeve barve. Pomišljaj ust se mu je v kotih vzbočil navzdol.

Ko je sedel k zajtrku, so bila usta že vsa v podkev, kakor naphana z nečim strupenkastim.

»Kar je moje, je moje,« se je lotil treh ocvrtih jajc z izrazom, polnim nekakšne mračne poštenosti, ko da se loteva samo svojega.

Nela mu je poiskala z roko tilnik.

»Pa bi bilo tako lepo mucek, ko bi vsaj malo videl. Vsaj nekaj. Nekaj od tega, kar se da videti...«

V odgovor je srknil vase rumenjaka, ki ga je potem začel žvečiti z nekakšnim neodjenljivim mletjem čeljusti.

»Ali ni človek za to, da vidi?« je dahnila Nela.

Zgornja podkev se je ponudila spodnji, da je sprala z njo rumeno sled.

»Tudi ko bi ti odščipnili kaj, bi prav tako živela. Glej, samo kako lepo sva se oskrbela z vsem, do avta. In ti bi videl. Pomisli, kaj to pomeni: videl! Oh, ko je tako čudovito videti!«

Z ugasle poloble pred sabo je čakala bolj migljaj kot besedo: na izbritem se je zdaj moral zganiti vzgib, ki bi pomenil »da«. A vse omrežje vijoličastih žilic je obstalo negibno. Obraz je ostal iz kamna, tudi ko je skozi podkev siknilo:

»Amortizerje pri stroju bom pregledal.«

Vse jutro se je bila pripravljala, da bi mu povedala sanjo, od katere je še vsa trepetala: sanjo o glasku sredi žitne brezkončnosti. A tedaj je Artur vstal, vrgel roki naprej v anteni in šel proti vratom.

»Kar je gotovo, je gotovo,« je rekel.

A ni bil dolgo pri avtu. Ni zdržal. Saj to ni bil dan kakor drugi. Tiščalo ga je v prsih kakor od more: bil je preklet dan. Celó v imenu

tistega, k čemur se je spravil — amortizerji — je bilo nekaj zloveščega ta dan. Orodje mu je padalo iz rok. In tako je bil spet nazaj. Nela je zadušila v brisačo svoje hlipanje, ko je zaslišala njegovo podrsavanje v veži.

»Ura je deset, muček,« se je iz solz prisilila k čisto stvarnemu tonu.

Obstal je sredi veže, nikoli se ji ni še zdel takšen v tisti svoji ne-gibnosti, nekaj prikazenskega je bilo v njem.

»Kaj hočeš reči s tem?«

»Oblekel bi se, ko imaš še dve uri časa.«

Zdaj je bilo Neli že vseeno, kaj bi sledilo njenim besedam iz tiste krvave podplutbe, v katero je Arturju pomodrel obraz.

Pa je samo zganil podkev, da je lahko bziknil skoznjo:

»Daj mi naslanjač na teraso.«

Sonce — danes je bilo tudi s soncem narobe: sijalo je, a ne zanj — v razprte roke ko da je lil topel strup. Bil je pač preklet dan: preklet še vsaj tisti dve uri, ko bi se nehala mora — ko bi se tam v mestu za vselej zaprlo okence, okence za paciente z začetno črko K. Naj se ta dveurna mora prevali čez poldan, ko bo K — ju enkrat zá vselej odklenkalo, ko bo rešen in ko bo na vrsti L. Potlej bi bilo mogoče vse kot prej — amortizerji bi mu spet zadišali, stanovanje bi plavalo v hlapovih od lonca za vkuhanje in nič več ne bi imel izbirati. Dve uri! Gorá na njegovih plečih, s katere bi stolp bližnje cerkve odbijal kos za kosom, četrt za četrtjo, dokler ne bi odbilo dvanajst in bi bilo vsega konec.

Mrtvo ugreznjen v naslanjač je čakal na prvi udarec, na četrt na enajst. Toda že zdavnaj so se v nerazločni gomazeči dalji oglasile druge mestne ure, ko je ta, najbližja, tik onkraj krematorija, molčala. Se je mar pokvarila samo zanj? Se je mar tudi Bog zarotil proti njemu? Toda njegovih procentov ne bi imel niti on! Nihče!

»Še bi bil čas, Artur. Na enajst gre. Saj se boš preoblekel, ne?«

In ko ni bilo glasu od njega, se je Nela sama prepustila sili, ki se ji je upirala vse jutro, padla čez njegova kolena in bruhnila v divji jok.

A takoj je čutila, kako jo je odrinil od sebe, da je vstal.

Kar se je zdaj razleglo čez teraso, ni bilo vpitje, ampak nekaj zverskega, nekaj, česar Nela še ni bila doživela.

»Hočeš, da se končam?« je zatulil Artur.

Z vsem telesom se je vrgla ob kredenco, da ni mogel do predala.

»Nož hočem! Nož!«

Naposled, po divjem rvanju ob kredenci, je toliko prišel k sebi, da je začutil pod nogami nekaj, kar se mu je opletao. Bila je bela srajca, obleka, kravata, kar je bila Nela vse lepo zlikano položila čez stol, a je on mimogrede sklatil na tla. Bilo je vsaj nekaj za njegove

noge, če ni bilo noža — nekaj za mletje, za uničevanje njegovih nog. In tisto je hotel sceftrati do konca, da bi bil mir.

»Nočem videti, da boš vedela! Svojih devetdeset procentov hočem! Devetdeset!«

Potem se je uničen spet zgubil na teraso.

Tudi ko je bil poldan že mimo, je bil še zmeraj tam.

Nela ga je videla iz kuhinje, njegov hrbet se je odbijal od silhuete krematorija, nekaj sivega, izgubljenega v sivi neznanskosti.

Somrak

Slanko Janežič

*Zaslonil sem sonce
s svojo drobno dlanjo*

*in moje oči
so v sencí večera
zajokale
skrivnostno žalostinko
minulega dne.*

*Ni roke,
ni sonca
in ni mojih oči,*

*le rakasta noč
se pošastno plazi
skozi peščeno ozračje*

*in vse bolj uklepa
moj nič.*

*V predsmrtni grozi
je zatrščalo okostje
in izdrhtel sem
v poslednjem uporu
krik upanja.*

*In sem pal
v lačne globine
noči
brez odmeva.*

Trgatev

Stanko Janežič

Kadi in brente ropotajo na razsušenem vozu, voli stopajo z davnisko vdanostjo, gibi gospodarja so svečani, kot za slavnostni obred.

Odložili smo vsakdanje posle in skrbi, zadržani smeh nam vsem igra na licih in v očeh, prazničnost nas je zajela skozi in skozi.

Sonce poljubuje žarne grozde, sladkoba lepi ustne in dlani, žlahtnina se pretaka v prebujeno kri.

Pesem je zategnjeno pobožna, šepet in vzkriki se izgublajo med paštni, bolj in bolj nas nekaj zedinjuje.

Prehajamo v dehtečo prst in blizki nebes, v zrele dojke trt, v presladki vonj, v čebelasto brenčanje in vse, kar biva.

Kako je blaženo v trgatvi.

Toča

Milena Merlak Detela

*Oblakom odpadajo ledeni gumbi,
bliski parajo črno oblačilo,
grmi...*

*Ledeni prsti preteče trkajo po nebu,
ledene krogle udarjajo na ravno polje,
kjer človek nadaljuje pot;
krogle ugašajo svetilnike in kresnice,
cestne luči in domačo svetilko,
razbijajo zaščitno steklo pred očmi;
ledene krogle korakajo po široko odprtem polju,
kjer poganjata mir in nežna svoboda
(ledene krogle so mi preluknjale zibelko).*

Toča!

*Ledene krogle padajo na Kalemegdan in berlinski zid,
na Reichsbrücke in Towerbridge,
krogle korakajo vzdolž Mississippija in Havane,
padajo na nirvano Sinje in Rdeče reke,
na kolesa rikše, na radar reaktivnega letala,
na Buenos Aires in Sierro Nevado;
ledene krogle padajo na Nicosijo in Stanleyville;
ledeni prsti preteče trkajo po ljubljanskem tromostovju,
po strehi javne hiše v Kairu in Hanoju;
ledeni gumbi se prodajajo na Rdečem trgu,
na Gosposvetskem polju in na Repentabru;
na največjem ognjeniku sveta leži večni sneg,
v najmanjšem tolmanu leži večni led,
radioaktivne krogle padajo v Tihi ocean.*

Toča!

*Človek sestavi iz ledenih krogel rožni venec,
človek prižge ledeno svečo,
človek odlomi ledeno palico,
človek našije ledene gumbe,
človek vrne leden nasmeh,
človek odkrije stroj za mraz,
človek izdelava večni led in sneg
(človek ima srce za ogrevanje),
človek ima tovarne, vedno večje tovarne,
umetno ogrevane tovarne ledenih krogel...*

Človek je toča.

Sodba od spodaj

Milena Merlak Detela

I.

*Sem hči — selivka;
pogosto uidem čez mejo,
ki jo straži molk.
Vzpenjam se po tuji strmini,
plezam čez ograjo onstran meje,
sedam na žico nad oceanom.*

*Daleč za menoj nosi mati
knjigo o steklarstvu,
podobe pobitih sinov
in njihovo in mojo domačijo.*

*V očeh me skeli njen dar:
del navznoter obrnjenega stekla,
ki v temo reže okna in vrata,
s svetlobo odkriva svet.*

II.

*Mati prihaja počasi za menoj.
Kriči...
Stresam se pod težo njenega glasu.*

*Straža molka jo zadrži na meji:
breme je prepovedane velikosti,
krik preglasen.*

*Odvedejo jo na sredo stopnic,
ki vodijo do stropa iz nebesnosinjega stekla;
(skozenj žari usmiljena večnost).*

Na široki plošči spodaj stoji sodnik.

III.

Mati kriči...

*Vzamejo ji knjigo o steklarstvu,
vržejo po stopnicah podobe pobitih sinov,
njim in meni odrečejo domačijo.*

Ubiti ne smejo čez ubijalčevo mejo.

IV.

Mati kriči...

*Tečem po strmini navzdol, čez mejo,
spuščam se po stopnicah,
da jo rešim pred sodbo od spodaj.*

*Obstanem na robu stopnice,
tik nad njeno glavo.*

Mati se v strahu ozre kvišku.

Takrat vrže sodnik vanjo temno skalo.

V.

*Mati izgubi ravnovesje,
pade po stopnicah sodniku pred noge.*

(Upam, da jo bo dvignil in odrešil).

*Sodnik jo zagrabi
in še enkrat vrže na nizko ploščo pred seboj,
kot bi hotel streti svetle oblike njenega telesa; —
in še enkrat...*

Mati še vedno kriči...

Vlačugarstvo ali nekaj sličnega

Humbert Pribac

*Cepi šampanjca pokajo
v dvoranaх
in srca plavajo v vinu;
gola bedra izgubljenih žensk,
starcev in fantov
plavajo v vinu
in semenu,
ki je bilo nekdaј posvečeno
življenju.*

*Družba je gnila
in še gnije.*

Reveži umirajo
v podstrešjih in vlažnih kletih
še vedno,
a bogataši vseh vrst,
družb, ras in sistemov
zbirajo imetje z vso vnemo.

Babilon, Memfis,
Atene, Rim, Peking,
New York in Moskva —
vse je mešanica joka in smeha,
kletev in blagoslovov.

Na obzorju se ubijajo
svobodni in sužnji,
heloti, vitezi, grenadirji,
mornarji, pehota, piloti
in prostaki,
narod, konji in tanki —
vse do zob oboroženo.

In ko so žejni,
namesto vina, ki ga več ni,
ker so poteptali vinograde,
pijejo kri
sebi in bližnjemu.

Vsi sovražijo:
soseda, sebe, psa, otroka,
trave in ženo.

In svet gre mimo,
kot da se ni nič zgodilo.

Cepi šampanjca pokajo
na požrtijah,
z njim napivajo,
ko varajo sebe, soseda in ženo.

In vse se koplje v semenu —
misel, oči, srce, nameni;
narod in modreci,
predvsem pa bedra,
kot da je na svetu
vse drugo izgubljeno,
zaužito
in nevrečno misli,
čustva in ljubezni.

Pesniki, umetniki,
farji, zdravniki, cesarji

*in predsedniki;
tesarji, pometaçi in kmetje,
orodjarji in livarji
in vse, kar miga,
časti sebe, imetje
in ženo
(prsi in bedra namreč
in kvečjemu oči,
če so lepe).*

*Ce pa je kdo pošten v srcu,
naj mi pove,
da mu ponudim roko in srce.*

*Pa vendar tudi sam sem gnil,
ker so z menoj nečistovali
učitelji, modreci in duhovniki
vseh dob, ver in razredov;
katekizmi in kapitali,
papeži, filozofi,
idioti in pesniki.*

*Zares, saj svet gre mimo,
pa do kdaj?
In vendar nas sonce pozdravlja
vsak večer dobrotno,
ko se rojevamo in umiramo.*

Grenka zrna

Humbert Pribac

Ce verujem v Boga, ne priznavam svoje nemoči pred življenjem in naravno danostjo, temveč prav narobe: našel sem moč, da živim, da gledam smelo v prihodnost, ker pijem iz vira življenja.

Boj med Vzhodom in Zahodom ni boj med silami pekla in neba, kakor ga hočejo nekateri prikazati, ampak je to spopad med silami pekla samimi. Zapad brani svoje žepe in malikovalske cerkve, Vzhod pa svoje tiranstvo in novi razred, ki je nadomestil starega.

Cloveška zgodovina je kot smetišče velemeda, kot veletok, ki odlaga blato v ustju. Kot nosijo razni deli mesta smeti na veliko »cloaco maximo«, tako odlagajo narodi svojo osebnost, svoja dela in nedela na ta gibljivi oltar zgodovine.

Bral sem v nekem slovenskem lističu, da smo Slovenci zapustili domovino in šli po svetu samo zato, ker smo hoteli ohraniti kulturno in idejno dediščino naših očakov, ki v domovini propada. Kako hinavstvo!

V večini smo šli zato, ker nam je gorelo za petami v vojnih in povojnih letih, ker smo hoteli rešiti lastne glave. Prav malo nas je bilo idealistov in še tisti, ki smo bili, smo imeli v sebi ideje Vatikana, nemštva ali pa kake zmešane socialne demokracije. Zal, slovenstvu je do zdaj služilo samo nekaj poedincev, drugi smo služili Moskvi, Rimu ali Beogradu. Vedno hlapci! Kako je imel prav Ivan Cankar!

Zaradi dediščine, ki smo je dobili od predhodnikov, smo se znašli v najburnejši dobi človeške zgodovine brez pravih temeljev in tistih moralnih vrednot, ki bi nam narekovale dejanja v skladu z razmerami. Vse, kar smo podedovali, se je porušilo, kakor peščeni grad, in nobena vrednota ne drži več in tako smo ostali prazni in nemočni. In vendar se moramo gibati, moramo nekaj storiti, moramo začeti znova, na novih temeljih, oziroma na tistih resničnih temeljih krščanstva, ki jih je srednji vek popolnoma zaprabil, zaklenil v neskončne teološke tajnosti in razprave ali pa nam jih nudil v ponarejeni obliki.

Dvom je največkrat najboljša luč, ki nas gotovo popelje do resnice, če jo le znamo pametno prižigati in ugašati.

Mnogi katoličani, jehovci, komunisti in podobni prodajajo svoje vere kot absolutne resnice. Tisti človek, ki prodaja absolutne vrednote, se največkrat laže. Samo v tistem, ki priznava, da je njegovo spoznanje o Bogu in svetu relativno, samo v tistem je nekaj resnice. In če je nima niti tisti, je vsaj skromen.

Kaj je večnost? Skrivnost vsekakor. Kdor ima v sebi ljubezen, ima stik s svetlobo in večnostjo in potrjeno upanje, da bo nekdam dosegel večnost in jo spoznal.

Dolga leta življenja nisem molil, od otroštva. Takrat so bile molitve večinoma prazne, kakor so bili njih učitelji prazni, vendar so bile prisrčne, odkrite molitve otroškega srca. Ko zdaj včasih molim, vem, da molim živo in sem v stiku z virom življenja. V srcu se kamni odtaajo. Vem tudi, da me je v najtežjih trenutkih le molitev rešila zla. In da sem spet našel upanje v življenje in silo, da se z njim spoprimem, se moram zahvaliti samo Tistemu, ki nad vsem vlada in ki je bistvo vsega.

Steklena kletka

Savina Remec

Klimatske naprave

dovajajo umetni zrak.

Ura bije tik-tak.

Izmaličena neonska sonca

bijejo neizprosen takt.

Osamljeni dolgi hodniki,

vrste hermetičnih vrat

jetnikom igrajo nov blues.

Kot črna pevka iz bara

z vročičnega grla poje zeh.

Bele, sive uniforme

udarjajo ritem ob tlak.

Ura bije tik-tak.

Stopnišče krasi filodendron.

Oko se spočije na njem,

dokler ne opazi listov

od podnega lošča oškropljenih,

v lončku koš za odpadke

in steblo, ki vene.

Mimoidoče zvedave oči

strmijo

občudujoč: »Kako je lepo.«

Divji črni konji

Savina Remec

Divji črni konji.
Noč poje serenado
mehkemu vzglavju.
Oj, divji črni konji!

Ljubim grmenje
in dlan,
strele ognjene, dež.
Oj, ljubim!

Divji črni konji.
Jutro lovca naznanja.
Bežite!
Oj, divji črni konji!

Umberto Saba: Petero pesmi

Umberto Saba se je rodil leta 1883 v Trstu. Oče je bil beneškega, mati pa židovskega rodu. Posebno je ohranil v spominu slovensko dojljlo, ki je dečku bila za pribežališče pred družinskimi napetostmi med očetom in materjo. Pozneje ji je posvetil več pesmi.

Studijev ni dokončal. Nekaj časa je živel v Firencah, kjer je stopil v stik z živimi tokovi tedanje Evrope.

Po prvi svetovni vojni se je vrnil v Trst, kjer je vodil antikvarično trgovino živel v samoti in pisal pesmi. Kritika ga prišteva med največje italijanske in evropske pesnike njegove dobe.

Umrli je leta 1957.

Trst

Prehodil sem celo mesto.
Potem sem se povzpel na grič,
spredaj obljuden, zadaj zapuščen,
ograjen z zidom:
Kotiček, kjer sam
sedim, in zdi se mi: kjer se ta končuje,
se mesto končuje.

Trst ima rezko
milino. Če je komu pri srcu,
je kot fanté, robot in požrešen,
s sinjimi očmi in rokama, ki sta preveliki,
da bi darovali rožo,
kot ljubezen
z ljubosumjem.

Iz te vzpetine najdem
vsako njegovo cerkev, vsako njegovo ulico,

*naj pelje na prenatrpano obrežje
ali na grič, ki se ga na kamnitem
vrhu drži hiša, zadnja.*

Okoli

*vsake stvari kroži
vznemirljiv zrak,
domač zrak.*

*Moje mesto, ki je živo v vsakem svojem delu,
ima kotiček zame, za moje življenje
zamišljeno in zadržano.*

Koza

Govoril sem s kozo.

Bila je sama na trati, bila je privezana.

*Sita trave, premočena
od dežja, je meketala.*

*Enakomerno meketanje je bratovalo
moji bolečini. Odgovoril sem ji
najprej igrivo, a potem sem začutil, da je bolečina
večna,*

en glas ima, ki se ne menja.

*Ta glas sem začutil
ječati v samotni kozi.*

*V kozi semitskega obraza
sem začutil tožiti vsako drugo bolečino,
vsako drugo življenje.*

Prevedla Aleš Lokar in Milena Merlak-Detela

Zadnje vrstice Lini

*Vojaška godba, ki je na večer
vse več ljudi privabljala na Korzo, nihajoče
svetilke ob koračnici — kapelnik
napihnjjen spredaj je s taktirko suval gor in dol —;
družice tvoje: dobra, zvita,
nezvesta v ljubezni; zelenje zunaj
in znotraj mesta; presunljive
sirene parnikov odhajajočih:
gostilne podeželske;*

vse to, vse

*bilo je nekdanj — pomniš — ali vse
polagoma, po vrsti je minilo.*

Zdaj spomin,

*prijatelj ko bršljan grobovom,
minulega odlomke drage nosi v dar.*

Trije hipi

*V teku ste na sredo igrišča se spustili, pozdrav
vaš prvi gre tribunam. Potem
to, kar se zgodi potem,
ko se obrnete na drugo stran, na tisto,
ki gnete se temnejša, to je nekaj nedoumnega,
stvar brez imena.*

*Vratar pred mrežo gor in dol koraka
ko zvesta straža. Nevarnost
je zdaj še daleč.
Ko pa približa se oblak, takoj
ko mlada zver počene
in ves napet preži.*

*Sam praznik vsepovsod, praznik po vseh cestah.
Kaj mar, četudi bo le kratak?
Nobenkrat žoga v vrata ni zletela,
kriki se križali so v vsaki smeri,
vaša slava, fantje enajsteri,
ko reka ljubezni zdaj venča Trst.*

Gol

*V zadnji brezuspešni obrambi padli
vratar obraz v tla tišči in skriva,
da ne bi nič več videl v grenkem sonci.
Tovariš ga kleče pokonci
z besedo spravlja in roko
— in vidi s solzami zalite oči.*

*Pijanost je zajela množico — razliti
vsak hip se utegne na igrišče. Okoli zmagovalca
se gnetejo, ga bratsko objemajo soborci.
Pač malokdaj pod soncem vidiš tak lep hip,
saj mržnja in ljubezen
nenehno pijeta ljudem srca utrip.*

*Pri mreži nedotaknjeni, glej, drugi
vratar je ostal; a ne njegova duša.
Ostalo je edinole telo.
Od radosti na glavo se postavi,
poljube s prsti daleč meče.
I jaz sem — pravi — pripomogel k slavi.*

Prevedel Vinko Beličič

NOVI DUH IN PESNIKI

Guillaume Apollinaire

Guillaume Apollinaire (poljskega izvora, pravzaprav Wilhelm Apollinaris de Kostrowitski), veliki francoski novejši lirik. Rodil se je 26. avgusta 1880 v Rimu, umrl 9. septembra 1918 v Parizu. V poeziji je prvi odpravil interpunkcijo. Z navdušenimi esejji je opozoril na slikarja Picassa.

Navadili smo se pošastne zgradbe strojev, raziskali smo področje neskončno majhnega, novi predeli se odpirajo aktivnosti naše predstavnice sile: področje neskončno velikega in področje vizije ali prerokbe.

Ne smemo misliti, da je novi duh kompliciran, šibak, umetelen in hladen. Ko pesnik sledi naravnemu redu, se osvobodi vsakršnega vzvišenega besedovanja. V nas ni več nikakršnega wagnerizma in mladi pisci so odslovili zakleto šaro bobneče romantike Wagnerjeve Nemčije kot tudi podeželsko ničevost tiste romantike, ki nam jo je podaril Jean-Jacques Rousseau.

Vendar ne mislim, da bo šel socialni razvoj tako daleč, da ne bomo več mogli govoriti o nacionalnih literaturah. Nasprotno, kolikor daleč gremo že po poti svobodnosti, vidimo, da bodo prav te svobodnosti okrepile največji del starih disciplin, in nove se bodo rodile, nič manj zahtevne kot prvotne. Zato mislim, da bo imela umetnost, naj se zgodi, kar hoče, vedno bolj eno domovino. Saj so umetniki vedno izraz okolja, naroda in umetniki kot tudi filozofi so sestavni del družbe in pripadajo prav gotovo človeštvu, toda le kot izraz naroda, kot izraz obstoječega okolja.

Umetnost bo šele takrat prenehala biti nacionalna, ko bo ves svet živel v enem samem podnebnju, v stanovanjih, grajenih po enem samem modelu, in bo govoril en sam jezik z enim samim poudarkom in zvenom, to pomeni: nikoli. Iz etničnih in narodnostnih razlik nastaja mnogovrstnost literarnih izražanj in prav to mnogovrstnost moramo zaščititi.

Kozmopolitski način izražanja bi v pesništvu ustvaril le nejasna dela brez zvena in ogrodja, ki bi imela vrednost mednarodne parlamentarne retorike na zborovaliških. Poglejmo, kako film, nekje zares kozmopolitska umetnost, kaže vsakomur neposredno izstopajoče etnične razlike, da ljubitelji platna takoj razlikujejo med italijanskim in ameriškim filmom. Prav tako je novi duh, ki daje splošnemu občutju časa svoj pečat in ki ne namerava svoje aktivnosti omejiti le na to in ono, poseben in pesniški izraz francoskega naroda, kot je tudi klasični duh prvenstveno vzvišen izraz istega naroda.

Novi duh uveljavlja tvegane literarne eksperimente in ti eksperimenti so večkrat malo pesniški. Zato je lirični jezik samo eno območje duha v današnji poeziji, ki se velikokrat zadovolji s poskusi in posredovanji in se ne ukvarja s tem, da bi jim dala pesniški pomen. Pesnik zbira material, novi duh ga kopiči, in ta material bo tvoril osnovo resnice, katere enostavnost in skromnost ne bi smela odbijati, kajti posledice in rezultati so lahko velike, zelo velike stvari.

Novi duh noče spreminjati smešnega, ohranja mu vlogo, ki ni nepomembna. Prav tako noče groznemu vtisniti pomena plemenitega. Pušča mu strašnost in ne ponižuje plemenitega. NI DEKORATIVNA UMETNOST IN NI IMPRESIONISTIČNA UMETNOST. Je študij vnanje in notranje narave, ves je strast po resnici.

Cetudi bi bilo res, da ni več ničesar novega pod soncem, pa *nikakor ne drži, da ne bi smeli poglobiti vsega, kar ni novo pod soncem.* Zdravi razum je voditelj novega duha; vodi ga, če že ne na nove, pa na neznane kraje.

Toda ni res ničesar novega pod soncem? To moramo preiskati:

Kje pa! Naredili so röntgenski posnetek moje glave. Videl sem, živ, svojo lobanjo, in da ne bi bila to novost.

Ozračje se naseljuje s posebnimi človeškimi ptici. Stroji, otroci moža, otroci, ki nimajo matere, žive življenje brez strasti in čustev, in to da ne bi bila novost!

Učenjaki neprestano raziskujejo nove svetove, ki jih odkrivamo na vsakem križišču materije, in da potem ne bi bilo ničesar novega pod soncem? Mogoče za sonce. Toda za človeka!

Novi duh pa je tudi presenečenje. To je najbolj življenjsko, najbolj novo na njem. *Presenečenje je nova velika gonilna sila.* Zaradi presenečenja, zaradi obsežnosti prostora, ki ga dodeljuje presenečenju, se novi duh razlikuje od vseh umetniških in literarnih gibanj pred njim.

To je mesto, na katerem se je odmaknil od vseh prejšnjih časov in pripada samo današnjosti.

Moderni pesniki so prav tako in predvsem pesniki vedno nove resnice. Njihova naloga je neskončna; presenetili so nas in nas bodo še naprej presenečali.

Ti, ki so spesnili pripoved o Ikarusu, ki je danes na tako čudovit način postala resnica, bodo iznašli nove pripovedi. Cisto žive in budne nas bodo popeljali v nočne in zaprte svetove sanj. V svetove, ki se nepopisljivo premikajo nad našimi glavami. V tiste bližnje ali daljne svetove, ki krožijo okrog iste točke neskončnice, ki jo nosimo v sebi. In med številnimi čudežnimi deli, ki so nastala po rojstvu najstarejšega med nami, bodo sodobne iznajdbe, na katere smo tako ponosni, zbledele.

Končno bodo pesniki sprejeli povelje, da v liričnih teologijah in arhiliričnih alkemijah ustvarijo vedno čistejši pomen božje ideje, ki je v nas tako življenjska in resnična in je stalna obnovitev nas samih, večno stvarništvo, neprestano nastajajoča poezija, od katere živimo.

Novi duh je predvsem sovražen estetiki, formulam in vsakemu snobizmu. Ne bojuje se proti nobeni šoli, ker noče biti šola, temveč eden velikih tokov literature, ki zajema vse šole po simbolizmu in naturalizmu. Bojuje se za oživitev podjetnega duha, za pravilno razumevanje našega časa in za to, da vnanji in notranji svet preplavijo novi nazori, ki ne bi bili manjšega pomena od tistih, ki jih znanstveniki vseh kategorij dnevno odkrivajo in iz katerih ustvarjajo čudeže.

Ti čudeži nam nalagajo dolžnost, da predstavne sile in poetične iznajdljivosti ne pustimo za spretnostjo ročnih delavcev, ki izboljšujejo stroj. Ze danes se razprostira med znanstvenim jezikom in jezikom pesnika širok nesporazum. To je nemogoče stanje. Matematiki imajo prav, ko trdijo, da njihove zamisli in študije daleč prehitujejo počasne imaginacije poetov. Pesniki naj se odločijo za novega duha, ker obstoje razen njega le še tri odprta vrata: posnemanje, satira in tarnanje, kakorkoli je že vzvišeno.

Novi duh je duh časa, v katerem živimo. Na presenečenjih polnega časa. Pesniki skušajo udomačiti prerokbe, tiste iskre žrebice, ki jih še nismo premagali.

Hočejo biti prvi, ki so ustvarili čisto novo lirično govorico za nova izrazna sredstva, ki prinašajo v umetnost gibanje. Pri tem so še v periodi inkunabel. Toda čakajmo, čudeži bodo spregovorili sami in novi duh, ki napolnjuje svet z življenjem, se bo silovito pojavil v literaturi, umetnostih in vseh stvareh, ki jih poznamo.

NEKAJ MISLI O RAZVOJU SLOVENSKEGA NARODA

Aleš Lokar

Pri Slovencih je proces oblikovanja narodne fiziognomije dolgotrajen, neizčiščen in značilno protisloven. Naša ozemeljska, populacijska in zgodovinska majhnost povzroča, da smo že stoletja podvrženi tujim vplivom, ki zaporedoma, kakor morski valovi preplavljajo naše ozemlje in našega človeka v zgodovinskih sosledjih. Ugotavljamo, da smo bili prej trpeči objekt zgodovine, kakor pa njen zmagoviti subjekt. Kljub vsemu pa (če naj ostanemo pri morju) smo po vsakem pljuskju zopet tu, bistveno neizpremenjeni, morda z izkušnjo več.

Analiza nam pokaže, da naša narodna usoda raste prav iz teh nasprotij: na eni strani skrivnostna narava, ki teži za individualizacijo in izločitvijo naše skupnosti, na drugi pa zunanji tuji vplivi, ki nam ne dajo obstanka ne počitka, saj se moramo z njimi vedno znova soočiti. Naša usoda raste iz napetosti dveh skrajnih volja: da bi bili samo v morju čer, ghetto in diaspora sredi vsemogočnega tujstva, ali pa samo dialekt, privesek Nemcev, Italijanov ali Jugoslovanov. To ni problem samo obrobne, mejnega človeka, naša majhnost nam ne nudi obširnega in varnega zatočišča sredi neizmernih planjav, kakor recimo Rusom. Ta problem je v sami osrednji Sloveniji vedno pereč (kakor na njenem robu) in se pojavlja v različnih oblikah: včeraj okupator, danes tuji vzori ali sezonski delavci z juga, jutri slovenski podnaslovi v filmu ali cirilica na železniških postajah.

V resnici je takšna polarizacija naše narodne usode zelo stvarno dejstvo, ki često prehaja že v zasebno usodo. Predajamo jo sinovom v dediščino in izročilo in marsikdo se ob tem dvakrat premisli, kajti na prvi pogled je le breme.

O NARODU

O narodnem pojavu teko različna mnenja. Če se ozremo na obstoječe teorije, jih lahko strnemo v dve izhodiščni skupini: liberalno-meščansko in marksistično.

Prva uči, da sestavljajo narod v glavnem sledeči elementi: rasna enotnost ali naravno sorodstvo, skupni jezik, suverena država liberalnega tipa. Zamisel ni bistveno evolutivna, čeprav navedene sestavine niso v zgodovinsko negibnem razmerju, ampak sosledju, tako da je ena drugi izhodišče. Skupno etnično počelo je izvor skupnega jezika ali vsaj sorodnih narečij, jezik, simbol formalne enotnosti, pa izraža voljo do enotne in suverene države. Najprej se je pojavila v Franciji in je nastala po modelu francoskega narodnega nastajanja. Njen ideolog je bil tudi Italijan Mazzini.

V zapadnem svetu je to še danes obče veljavna in uradno priznana ideologija, po kateri naj bi vsako ljudstvo, ki se ima za narod, doseglo svojo nacionalno državo. Državljanstvo in nacionalnost se zato

v bistvu ne razlikujeta. Potni list postane oznaka nacionalne pripadnosti. Kdor še nima svoje države, ni narod, in tisti, ki hoče biti narod, naj si ustanovi svojo državo. Oblikovanje države liberalnega tipa je glavni napor in etično počelo razvijajočega se naroda.

Zgodovina, ki je često pravičen sodnik, je dokazala nedoslednost te ideologije. Država in narod nista eno in isto. V rokah različnih interesov se je ta ideologija večkrat spremenila v šovinizem in celo rasizem. V predvojni Jugoslaviji so v njenem imenu oblastniki hoteli uveljaviti jugoslovanski jezik. Fašizem in nacizem sta se razvila pod njenim okriljem. Dogajali so se absurdi, smešni, če bi ne bili tragični: v imenu nemške čistokrvnosti je zloglasnim SS oddelkom poveljeval človek z imenom Globočnik itd.

Le stežka se bo kdaj uresničilo, da bi prav vsak narod lahko dosegel suverenost v obliki meščanske države. Zgodovini ni cilj plejada strogo in pravično razmejenih nacionalnih držav, v katerih bi ljudstva pogrevala vsak svoj zatohli egocentrizem, temveč osveščenje in počlovečenje.

Marksistična teorija je zato veliko stvarnejša. Zanja je narod izraz splošnega družbenega razvoja. V knjigi »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja« pravi Edvard Kardelj: »Narod je zgodovinski pojav, ne pa apriorna kategorija... Že beseda narodnost-nationalité sama je v današnjem pomenu nova. Nastala je šele po francoski revoluciji.« In še: »Pojav naroda je... pogojena sinteza določenih socialno-ekonomskih faktorjev in etnične strukture. Narod je torej ljudska skupnost, nastala na podlagi družbene delitve dela epohe kapitalizma na strnjenem ozemlju in v okviru skupnega jezika in blizke etnične in kulturne sorodnosti sploh.«

Marksisti postavijo torej narod v razvoj, zorenje človeške družbe. Pojavil naj bi se predvsem v obdobju, ko se skupnost podaja iz fevdalnih oblik in razmerij v meščanske, dokončno pa naj bi dozorel s prehodom v socializem. Pojav je razvojnega značaja: kakor nastane, tako tudi nekoč zamre. Za vsak dialektični fenomen je značilna parabola: seme ali začetek, rast, kulminacija, degeneracija, smrt ali spreminjanje v nove oblike. Prav socialistična ureditev družbenih razmerij pa naj bi nacionalno dinamiko privedla do viška, sprostila energijo njenih notranjih protislovij, jo razvozlala in narod dokončno prepustila naravni stihiji ali silam internacionalnega naključja (Teilhard bi učinkovito rekel: entropiji narave). Kardelj pravi: »Toda to zblíževanje, v nekem smislu bi lahko rekli stapljanje narodov, se ne bo izvedlo s postopno denacionalizacijo, ampak narobe, po neoviranem razvoju vsakega naroda v gospodarskem, kulturnem in socialnem pogledu... Sodelovanje bo ustvarilo kulturo svobodnega človeštva v prihodnosti.«

Marksistični zorni kot se je praktično izkazal.

Pravilno je podvreči nacionalno dinamiko splošnim razvojnim silnicam. Življenjskega pojava ni moč utesnjevati v državne kalupe in

posplošeni formalizem*), prepuščati ga je treba svobodni ekspanziji njemu lastnih ustvarjalnih energij. Marksisti ne izvajajo močnega pritiska na narod kot tak (zatiranje jezika npr.), v svojih družbenih ureditvah kaj radi ustanavljajo federativne ali avtonomne oblike, da tudi formalno dokažejo svojo nepristranost. Njih odnos do narodnih manjšin ni šovinistično zatiralen. V razpravi »The position of the national minorities in Yugoslavia« pravi Aleš Bebler: »Današnja resničnost nas vedno bolj pripravlja do spoznanja, da so narodne manjšine priložnost, da se izboljšajo dobri sosednji odnosi. Vse, kar se dobrega stori nacionalni manjšini, pozitivno reagira v njeni domovini.«

Ker je zanj narodnostni problem bolj postranskega pomena, je marksizem do nacionalnih nasprotij toleranten in jih namenoma ne izostruje. Zato je v tem oziru tudi bolj human.

Toda na današnji stopnji zgodovinske znanosti ni moč dosledno trditi, da bi se narodi pojavljali samo v določenem zgodovinskem obdobju na prehodu iz fevdalizma v kapitalizem. Nedvomno so narodi kakor rase apriornejši element v človeštvu. Človeštvo ni nikoli bilo homogeno telo, vedno se je delilo v etnično-biološke veje s posebnimi duhovnimi in biološkimi značilnostmi. Res, da moramo skušati te meje premagovati, toda ne tako, da jih brišemo, kajti rodovi (fili) imajo svoj pomen in svojo funkcijo. Narodi so gonilni element razvoja in ne obratno!

V resnici smo danes pred dvema pojavoma, ki sta si formalno podobna, a bistveno različna, tako da jih moramo tudi v praksi razlikovati: eno je namreč narod, drugo pa nacionalizem in nacionalistično gibanje. Marksistična razlaga se nanaša predvsem na nacionalizem, saj prav ta nastaja v moderni dobi ob ekspanziji kapitalizma in industrializacije. Tudi Kardelj pravi: »V prvi vrsti si moramo biti na jasnem, kakšna je razlika med *pojmom naroda* in *narodnim vprašanjem*.«

Narodi, kot značilne in individualizirane veje človeštva, so bivali tudi v starih zgodovinskih obdobjih daleč pred nastankom kapitalizma. Za primer izberimo Žide, in sicer židovsko skupnost v Palestini za časa rimskega imperija. Izbral sem jih zato, ker imamo o tej skupnosti veliko virov, ki nam govore o njih življenju, od Svetega pisma tja do slovitih novejših del, Renana ali Hellerjeve knjige »In Sveto pismo je vendarle imelo prav« itd.

Židovska skupnost je naseljevala zaokroženo ozemlje, rasla iz enotne etnične in rasne osnove, uporabljala en uradni jezik, živela iz skupnega izročila, izražala značilno civilizacijo. Stratificirala se je po razredih (farizejci, saducejci, duhovniki, pastirji, ribiči itd.), po ločinah, narečjih. Tuje zatiranje je vzbudilo dolgotrajno vojno narodno-

*) Celó v jezikovnega ne! Saj bivajo različni narodi, ki imajo skupen jezik: Američani in Angleži, Nemci, Švicarski Nemci in Avstrijci itd.

osvobodilnega značaja (Makabejci), ki je dosegla vrhunec v bojih za Jeruzalem. Spominjam na upe, ki so jih Izraelci polagali glede narodne osvoboditve v Mesijo. To ni bila samo teokracija, ker imamo tudi ljudstvo, niti samo pleme, saj je ta skupnost nositeljica nekega izvirnega nacionalnega izraza. Prav gotovo je to narod v polnem pomenu besede, narod, ki je živel skoraj dva tisoč let pred prehodom iz fevdalizma v kapitalizem.

Podobno je s starimi Grki. Čeprav so se v teku svoje razvojne parabole razkosavali in cepili, so nedvomno najslavnejša nacija starega veka.

Glede germanskih plemen, ki so si osvojila ostanke rimskega imperija, pa pravi Engels**): »Nemci so dejansko na novo poživili Evropo... A kaj je bilo skrivnostno čarobno sredstvo, s katerim so vdihnili Nemci novih življenjskih moči umirajoči Evropi? Nemci so bili takrat zelo nadarjeno arijsko pleme in sredi polnega, živega razvoja... Samo barbari so zares sposobni, da pomlade svet, ki trpi za umirajočo civilizacijo.«

Sicer trdi, da se narod pojavlja predvsem ob prehodu iz fevdalizma v meščanski kapitalizem, na tem mestu pa označuje divje germanške barbore za Nemce. Iz zgodovinskega pogleda to ni točno, kajti iz barbarskih plemen se je razvila cela vrsta poznejših narodov, ne samo Nemci. V bistvu pa priznava naravni filogenetični razvoj, priznava, da so germanski barbari bili v osnovi Nemci (izhodišče za poznejši nemški narod). Prav tako pa so jonska in dorska plemena, ki so ob svitanju zgodovine prihrumela na balkanski polotok, v zametku Grki, in praslovanska plemena, ki so poselila vzhodno in jugovzhodno Evropo, poznejši slovanski narodi.

Kaj se pripeti, ko tak nadebudni nezgodovinski narod vstopi na oder zgodovine? Izbral sem popis iz zgodovine Umbrije, ker smatram, da je bila ta srednjeitalska deželica eden izmed ključev srednjeveške zgodovine Evrope. Pedrini pripoveduje: »Kratki prevladi Bizantinцев sledi langobardska invazija, ki je pustila izredno sled v zgodovini Umbrije; ustanovili so spoletsko vojvodstvo, ki je deželo politično združilo za več stoletij.« Nekaj sto let je morda trajalo, da so se germanski osvajači zlili z avtohtonimi Italci v eno ljudstvo. Izgubil se je njih jezik, navade, ureditev, nekaj pa je ostalo: tista komponenta, katero na kratko in neprecizno imenujemo KRI. Rezultat te biološke reakcije je opaziti že po nekaj stoletjih; okoli leta tisoč pričenja prav iz srednje Italije rasti novi duh, ki bo štiristo let pozneje dosegel vrhunec v sijaju florentinske renesanse in odtod oplodil Evropo in svet. Okoli leta tisoč dvesto hodi Frančišek bosonog po Assisiju, prinašajoč nemir duha, zahtevajoč prenovitev krščanstva v evangeljskem duhu. Metanoja, zapuščanje starega egoističnega človeka, spopad s

**) Friedrich Engels: *Izvor družine, privatne lastnine in države.*

samim seboj, je izvor in poročstvo edinega resničnega novega nastajanja.

Nedvomno so bili prav germanski barbari s svojo biološko svežino in potencialom tisti element, ki je hranil proces naporne rasti Evrope in mu dovajal energij.

Definicija naroda se tako obogati v času-prostoru. Brezkompromisno evolutivno mišljenje nas privede do plodne sinteze: narodu vidimo korenine v barbarskem ljudstvu, ki se pojavi na zgodovinskem odru, da vsrka neko civilizacijsko (duhovno) izročilo, določeno stopnjo človeške zavesti, ga začne z lastnimi silami presnavljati in usmerjati v novi kvalitativni skok.

Če bi zgodovina in družba rodila narode, tedaj bi morali danes v deželah konstituiranega marksizma narodi izginjati (ali pa vsaj biti popolnoma podvrženi ideji). Toda v resnici je njih skupnost vse prej kot internacionalistična. Za Stalinovega časa, ko je komunistično gibanje v poletu druge svetovne vojne doseglo svoj vrhunec, saj je bilo homogeno strnjeno v tabor, je bil marksizem v službi sovjetskih državnih interesov in navsezadnje interesov ruskega naroda. Prav iz teh razlogov se je začel majati: izstopila je Jugoslavija, ki je imela svoje interese. Danes, ko je najhujši pritisk popustil, narodi zopet smelo dvigajo svoje glave in zahtevajo svoje. Ne bi se dalo reči, da so se kakorkoli okrnili ali celo izginili. Nacije so živi element resničnosti in žive avtonomno življenje iz lastne biološke sile, teorije in ideologije pa si morajo najprej najti živih nosilcev in žive torej posredno iz narodov in ljudi. Zato so narodi primarna sestavina resničnosti! Ugotavljam dejstvo, da so slovanski narodi povečini nosilci socialističnih ideologij.

O NARODIH IN NACIONALISTIČNEM GIBANJU

Narod je torej biološko-duhovna skupnost, ki potuje skozi prostor-čas. Narod je veja človeštva ali filogenetični rod, na katerem leži izvorno poslanstvo, individualna izrazitost, ki je namenjena skupnemu človeškemu izročilu. Narod je etnična skupina, ki se odcepi od človeškega povprečja, da na podlagi dialektike jaz-okolje obogati svetovno skupnost za novo besedo. Narod je torej elementarni pojav, ki ni nujno, da se svoje narodnosti izrecno zaveda, ampak jo enostavno lahko samo živi. In tako je bilo v starih družbenih ureditvah, ki so bile predvsem individualistične.

Pod pritiskom vedno obsežnejšega števila ljudi in naseljevanja, predvsem pa naraščanja splošne zavesti (znanosti, industrije, družbe, prava, komunikacij, gospodarstva, umetnosti itd.), je individualistična družba zašla v krizo. Namesto posameznika (kralja, plemiča, gospoda) je začel nujno stopati na obzorje človeške zavesti kolektiv in kolektivni človek. Afektivni nagib v človeku, ki si je prej iskal vzorov predvsem v individualnosti — človek je prej vedno pripadal kakemu kralju ali velikašu, če sam ni bil kaj podobnega — si je sedaj v nastali praznini MORAL poiskati drugo središče. Izbral si je narod, neko idealizirano

skupnost, ki naj bi ji pripadal. Scipio Slataper pravi: »Ljubezen do domovine je zgodovinska osmislitev vsakega individualnega delovanja v določenem izročilu skupnih želja in nujnosti, to je posebna oblika zadovoljevanja, preko katerega se sedanje vrednote usmerjajo v prihodnost.«

Nastajajoči kolektivni človek je svoje ljubezenske energije preusmeril iz personalnega ideala na kolektivni, začel je zahtevati svoj idealizirani kolektiv, da bi mu lahko afektivno pripadal. Zato je narod elementarni pojav, nacionalizem pa je pojav ustvarjanja narodov na iracionalni podlagi.

Socializacija je torej proces načrtnega ali nenačrtnega združevanja, nacionalizem pa je njen afektivni sopotnik. Oba sta obraza istega pojava in zato se tudi zgodovinsko paralelno pojavljata. Mnogi sodobni misleci in zgodovinarji povezujejo oba pojava. Walter Hofer***), profesor zgodovine na bernski univerzi, je v obširni študiji nacizem sicer totalno obsodil, da razloži njegov začetni uspeh, pa mora priznati: »Hitlerjeva edina pozitivna ideološka sila je bila v tem, da je obljubil združevati v enotni partiji in ideologiji in v tretjem Reichu ustvariti DVE VELIKI REKI NAŠEGA ČASA, dve mogočni hrepenenji širokih ljudskih množic: NACIONALIZEM IN SOCIALIZEM.«

Današnji človek se pod pritiskom resničnosti združuje: pri ustvarjalnem delu in pri zabavnem počitku preživlja svoje dneve ob bližnjiku in je primoran z njim sodelovati. Nadomestilo za delno izgubo posamezniške osebnosti išče sedaj v družbi. Najnaravneje si izbere družbo, ki jo imenujemo narod. Iz statističnega, to je splošnega vidika, se ta pojav imenuje nacionalizem.

Idealizirani in romantični nacionalizem, kakor se je pojavil v prejšnjem stoletju, blede. Na njegovo mesto nam je danes postavljati znanstvenega, ki bo izšel samo iz preiskave stvarnosti in formulacij njenih zakonitosti.

O SLOVENSКИH NACIONALNIH NASPROTJIH

Videli smo, da slovensko občestvo raste iz značilnega protislovja med tujstvom in domačnostjo. Kadarkoli se poglobimo v slovenski narodni značaj in usodo, se moramo soočiti s tem dejstvom. Številni tuji gospodarji, ki so vladali našemu narodu v teku zgodovine, so nam z lahkoto izročili svoje šege in navade. Oprijeli smo se tujih jezikov, ki so nam postali skoraj tako domači kot materinski. Tujstvo predstavlja za nas veliko skušnjavo, kateri smo se v zgodovini vdajali.

Naloženo nam je bilo, da skozi stoletja absorbiramo vse različne tuje elemente in jih osvojimo. Naloženo pa nam je bilo tudi, da kljub vsemu ne smemo umreti. Ta napetost je naša najbistvenejša usoda, iz nje rastemo osebno kot posamezniki in skupinsko kot narod. Domač-

***), W. Hofer: *Nacionální socializem*.

nost in tujstvo, oba tečaja nasprotja sta vedno na obzorju vsakega našega človeka. Gorje Slovincu, ki se preda samo eni ali samo drugi smeri, ki se poda v eno ali drugo skrajnost. Prenašati nam je to nasprotje in ga vedno znova združevati, kajti v resnici ni samo utrudljiva napetost (nandicap), kakor mislijo mnogi naši ljudje, pač pa predvsem vir velikih energij ustvarjalnega značaja, ki skozi stoletja hranijo proces našega narodnega nastajanja.

Naša zgodovina pozna tri vrste posameznikov in skupin: tiste, ki so v času svojega bivanja, na videz brez veličastnih heroizmov, dan za dnem, v potu svojega obraza, vedno znova krpali oba tečaja naše raztrgane resničnosti, osvobajajoč velike energije, in tiste, ki napetosti niso prenesli in so se napotili v čisto tujstvo ter nato v izmaličeno renegatstvo, ali tiste, ki so izbrali izolacijo slovenskega ghetta ali folklorne domačnosti in njih pot pelje v brezupni provincializem.

Prva je naša stoletna napredna smer, drugi dve pa naši značilni reakcionarni smeri.

Prvi je pripadal Primož Trubar, ki nas je obogatil s prvo slovensko knjigo. Izhajajoč iz domačije se je vključil v samo srce dogajanja, ki je tedaj pretresalo Evropo, in se vrnil, da nam ga izroči v dediščino. To je bil prvi uradni akt ustanovitve slovenskega naroda.

V našem največjem preroku Prešernu se je gornji konflikt strnil v osebno usodo. Za svojega življenja je v sebi nosil izrazito težnjo, da slovenski narod vznikne kot nacionalna individualnost (spomnimo se njegovega boja zoper ilirizem); toda bil je sam sredi gluhega neosveščenega okolja, žrtvoval je svoje življenje. Svojo tragiko je popisal v Krstu pri Savici. Črtomir je simbol pesnika samega, ki ga okoliščine iz primitivne domačnosti ženejo v tujino, da se navzame krščanstva (višjega tipa zavesti) in se pozneje vrne učiti svoje rojake. Pesnik je tu podal podobo pretresljivega, a plodnega nasprotja in način, kako se v resnici iz njega poraja slovenski narod.

Progresivni smeri se v nas samih in v okolju zoperstavljata dve značilni reakciji, katerih nosilci se osnovnim napetostim naše eksistence izmikajo, ker v bistvu ne verujejo v slovenski narod in njegovo nastajanje. Še pred leti je bila morda nevarnejša tista, ki nas je silila v tujstvo: izgubljali smo tisoče naših ljudi in cele površine našega ozemlja, danes pa nam je morda zapiranje za zidove mazohistične domačnosti nevarnejša skušnjava. Provincializem skriva svoje reakcionarstvo pod razna gesla, da bi nas prepričal, da je on edini izbrani depozitar in varuh ortodoksnega slovenstva. Za smer, ki sili v tujstvo, je jasno, da bi nas prej ali slej uničila, če bi med nami prevladala, toda še bolj je na dlani, da province niso samostojne enote, ampak kvečjemu upravni in duhovni priveski drugih večjih in močnejših skupnosti. Zato je konec koncev za nas alternativa samo ena: napredovati po naporni poti plodne sinteze med našim slovenstvom in mnogoličnim svetom, ki nas obkroža, dokler se ne izpolni tisto, zaradi česar smo nastali.

Uradno katolištvo je bilo pri nas nekoč zelo napredna sila. V Slomškovem času je reševalo naš narodni obstoj. Nekako od začetka stoletja pa se je začelo pod zgrešenimi vplivi iz tujine (janzenizem) pomikati na hudo konservativne pozicije. Prav za časa druge svetovne vojne je okostenelost, žal, dosegla vrhunec. Svoje sodelovanje z okupatorjem je sicer hotelo skriti pod razna gesla, češ da rešuje ljudstvo pred strahotami vojne, kateri naš mali narod ne bi bil kos, zatem pa je svoje nazadnjaško dejanje branilo z antikomunizmom za vsako ceno, pozabljač, da se ideologije kaj hitro spreminjajo, narod pa ostaja, in da je ideološka borba pravzaprav normalni element človeškega bivanja, prekrški proti narodu pa ostajajo, pričujoč o neki involuciji.

Krščanska dolžnost je, da danes o tej zadevi več ne slepomišimo, kajti resnica kvečjemu žge, nikoli pa ne škodji, ampak nasprotno podpira vse napredne procese v nas samih. S tem dejanjem si je zapravila ugled občasna katoliška organizacija, ki je takrat oblastovala na Slovenskem, vrgla pa je senco na krščanstvo v celoti, ki je danes v svoji najbolj osveščeni obliki v svetu avantgarda razvoja, čeprav so mu nasprotniki že bili izrekli osmrtnico.

Marksizem se je bil med narodnoosvobodilno vojno iz taktičnih razlogov spremenil v prvoborca naših narodnih interesov in se tako nedvomno izkazal kot napredna sila. Zato je umestno trditi, da je med vojno idealno in stvarno združil okoli sebe najboljše sile slovenskega naroda.

Po vojni pa je zašel v birokratsko diktaturo stalinovskega tipa, ki se je začela hitro oddaljevati od naše napredne smeri. Toda tiste kozmične sile, ki so svoj čas rodile Prešerna in hranile njegovo borbo za slovenski narod sredi gluhega in odtujenega ambienta avstroogrške monarhije, niso odnehale v prisilnem ozračju domače diktature. Leta 1951 je Edvard Kocbek izvršil pogumno osebno dejanje in izdal zbirko novel Strah in pogum, začeni naporni proces duhovnega uravnavanja iz deviacije birokratizma. Iz okostenele enostranosti se je zopet skušal povrniti v samo osrčje našega nasprotja, ki živi le v dvojnosti: na eni strani osveščeno krščansko in evropsko izročilo, na drugi pa domača resničnost. Plodna napetost se je tedaj izražala kot borba med črno-belim vidikom ekskluzivistične ideologije in humanističnim nemiro, ki se osmišlja le z zaporednim preraščanjem preživelih pozicij.

Glas so silovito zatrli

Toda glas se je v presledkih različno ponovil: nastopile so prve »prekinitve dela«. Zapored so izhajale revije: Beseda, Revija 57, Perspektive. Pirjevec je načel vprašanje o razvoju slovenskega naroda in iz Beograda se je oglasil avtoritarni Čošičev odgovor. Ljudske množice so bolj ali manj odkrito začele dajati duška svojemu nezadovoljstvu nad erozijo slovenskega ekonomskega potenciala.

Skupina mladih in nemirno ustvarjalnih marksistov je poimenovala svoje glasilo PERSPEKTIVE. Perspektive so sicer danes povsod

problem, a posebej še v deželah konstituiranega marksizma. Marx in njegovi nasledniki so namreč pustili v nejasnosti prav prognozo prihodnosti. Trdijo, da se bo klasična država preživela, ne navajajo pa, kaj ji bo sledilo. Engels si predstavlja, da se bo človeštvo povrnilo v neke vrste gentilno ureditev na višji stopnji, ki bo po svojem bistvu komunistična. Zdi se mi, da je treba tu sedaj jasno izraziti Teilhardovo odkritje, da se razvoj giblje iz oblik nižje v oblike višje zapletenosti (kompleksnosti) in da bo torej družba prihodnosti dosegla svoje cilje svobode, bratstva in enakosti samo na nivoju kompleksnih socialnih organizmov. Vsaka, tudi abstraktna predstava o neki nezapleteni komunistični družbi škodi in greši zoper resnične perspektive človeštva. Zgodba okoli Perspektiv pa je banalna. Tudi perspektivovci perspektiv niso našli, KAKOR JIH ZAHTEVA URADNI MIT. Oblastniki so tedaj revijo nasilno ukinili, ker so začutili, da se abstraktna ideološka borba spreminja v politično, vse v imenu trditve, da je v marksistični misli sicer možnih več mnenj, ki izhajajo iz znanstvene raziskave stvarnosti, da pa se ta mnenja morajo zadrževati v izolirani skupini, ki poseduje pravico arbitraže. Seveda je ta zahteva kar se da neznanstvena.

Čutimo pa, da danes razpoloženje slovenskega naroda ni več tako gluho, kakor je morda bilo še pred desetimi ali celo petimi leti. Navadni občan se namreč ob takem početu sprašuje: Toda kje je potemtakem vsa razglašena demokracija, vse tisto reklamirano samoupravljanje, v imenu katerega prihaja delegacija za delegacijo? In nekaj čudnega se useda v človeka, kakor da bi ga bili opeharili.

O SLOVENSКИH KORISTIH

Resničnost silí človeštvo v združevanje ali socializacijo.

Pomen države kot avtarhične enote, ki obstaja v imenu osebnosti (monarha) ali celo naroda (fašizem), je skoraj povsem zbledel. To velja tudi za posameznika: privatnega lastnika, kapitalista, voditelja, znanstvenika, v določeni meri celo umetnika. Vse bolj postaja interes vsakega človeka, da se poveže v skupnost, vsake države, da se odpre in razda vsemu svetu. Zgodovinsko izolirani kmečki sin zapušča svoje »naturalno kraljestvo« — svoj grunt, in ga zamenjuje za tesnobno in dušljivo mestno stanovanje, kajti le v mestu se nabira potencial denarja, znanja itd. Le tam se človek spremeni iz živalske vprege v človeka. Veliki politični in ekonomski bloki odpirajo svoje meje: trgovina in turizem naraščata na vse strani, izolacija je okrnulost in in nazadnje samotna smrt. Do nedavna so prejemale Nočelovo nagrado posamezniki, veleumi in geniji, a vedno pogosteje stopajo pred razsodnike tega najodličnejšega izvora moderne slave ekipe, možganski trusti. Morda se bo kmalu pojavila celo skupinska umetnina (film, ki je najmodernejša umetnost, je npr. že take vrste umetnina).

Kolektiv je velika pridobitev, a tudi velika kriza naše dobe. Modernega načina življenja si sploh ni moč zamišljati brez velikih delovnih

in ustvarjalnih kolektivov, a ideali, način mišljenja in gledanja na stvarnost so še individualistični. Vsi še sanjamo, da bomo osebnosti: veliki pisatelji, znanstveniki, politični vodje, umetniki... Združevanje ne privlačuje posamezniško usmerjene osebnosti: v njem je vse sivo, malenkostno, dolgočasno. Zdi se nam, da bo človeštvo en sam mravljinjak, naše osebnosti pa strnjene na en sam enotni imenovalec.

To je kriza in nevarnost naše dobe. Objektivne okoliščine človeka brezobzirno potiskajo v kolektivno skupnost megalopol, uradov, tovarn, menz, zabavišč. Sredi vsega vrveža pa je kljub vsemu človek sam, morda celo strahotno sam. Prav tedaj, ko bi se moral bližnjiku približati, je človek izgubil kontakt z njim.

V tem izenačenem in posplošenem mišljenju prihodnosti bo narod, kot izrazita individualna skupnost, zadobil svoj pravi pomen in vrednost. Narod združuje v sebi zahteve našega časa; je to individualni, domači kolektiv. Človeštvo bo izvornost naroda imelo za svoje največje bogastvo. Današnji kolektiv pa še ni resnična skupnost, še vedno je le seštevek posameznikov.

Slovenski narod se je izkristaliziral v naporu časov iz svojega značilnega protislovja med tujstvom in domačnostjo, strnil se je v plodno sintezo, zanosil je blagoslovljeni sad — svoj izraz, ki ga dozoreva celemu človeštvu. Med zadnjo vojno se je častno vključil v svetovno gibanje združevanja, ki je tudi za nas, kakor za ves svet, dokončni, ireverzibilni pojav. Jasno je to razvidno iz dejstva, da se nobena od skupin, ki se danes pri nas borijo za premik naprej, nikoli ni izrekla PROTI SOCIALIZMU ali za vrnitev v kapitalizem. Kaj takega je nemogoče. Koles zgodovine ni moč zaobrtniti. Strukturne spremembe, ki jih je prinesel socializem, so se utrdile in posegle v samo bistvo in način življenja. Ni moč misliti, da bi se tovarne zopet vrnile v privatniško last ali obširna združna polja drobnjakarsko razdelila med posameznike. Boriti se za kaj takega bi bilo nespametno donkijhotstvo.

Smatram, da ima proces, ki se pri nas danes odvija, povsem druge, višje cilje. SILE, KI SO IZ PROTISLOVIJ RODILE SLOVENSKE NAROD, SE DANES BORE ZA NAŠO SLOVENSKO POT V SOCIALIZEM, za naš izraziti način združevanja in sodelovanja. Mislim, da je v tem nacionalnem programu možno združiti globlji smisel povojnih dialektičnih premikov (zgodovinsko gledano tudi predvojnih, tja do Prešerna in celo Trubarja), od Kocbekovega csamljenega dejanja do Pirjevčevih polemik z Beogradom in problema Perspektiv.

Načrt slovenskega tipa socializma se je bil pojavil v teoriji in do določene mere tudi v praksi že med samimi marksisti. Boris Kidrič je oblikoval zamisel delavskih svetov, Edvard Kardelj pa je svoj koncept kodificiral z novo ustavo. Med teoretiki tako zvane jugoslovanske poti v socializem so Slovenci ves čas zavzemali ključne položaje in naravno je, da so črpali iz svojega duhovnega izročila, ki je v bistvu slovensko. Videli smo, kako je slovenski narod dolga stoletja rasel iz svojega osnovnega nasprotja med alternativama evropske civilizacije (največje, kar jih

je doslej videl svet) in svojega slovanskega debla. V zgodovinskem trenutku so se zgoraj imenovani možje (na čelu jugoslovanske države) znašli v sporu z deželo, ki je bila dogmatični varuh prave vere, znašli so se v ideološkem vakuumu. Najnaravneje so tedaj uporabili svoje lastno izročilo, da izpolnijo praznino in premagajo nastale težave.

V bistvu je to težnja novega tipa socializma, ki ni popolnoma v skladu z Leninovo doktrino, saj naj bi rasel od spodaj navzgor, demokratsko iz osveščenega in odgovornega občana, in ne od zgoraj navzdol v obliki diktature monopolne skupine.

V članku »Objektiviranje in Alieniranje« izreka Taras Kermauner naslednje misli: „Gamoupravljanje pomeni načrt, ki je ravno nasproten birokratski stvarnosti: odločajo naj delavci, neposredni proizvajalci, direktive naj ne potekajo od zgoraj navzdol, ampak od spodaj navzgor. **REVOLUCIONARNA GRUPA NAJ IZSTOPI IZ SVOJE IZOLIRANOSTI IN NAJ SE DEJANSKO SPAJA Z LJUDSKO SKUPNOSTJO. Oblast vseh nad vsemi naj zares prevzamejo VSI, ne pa — kot prej — ENI V IMENU DRUGIH.**«

Vsi dogodki zadnjega časa govore, da je to pri nas težnja, ki se pojavlja osveščeno iz samih naših ljudskih množic, ki vsak dan bolj dozorevajo za tako sebi kongenialno obliko civilizacije in izraznosti.

Če se zazremo na širše področje stvarnosti, na fragment družbe, kjer naj bi se ti novi odnosi prebili izpod formalne oblastniške okostenelosti, tedaj se nam zdi za tako preoblikovanje in rast najbolj sposoben prav narod, ki je po svojem bistvu že demokratska skupnost v najglobljem pomenu besede, ki pa je še veliko več, saj je krvno sorodstvo, saj je enotni izrazni medij, saj je duhovna enota, ki organsko in dialektično vre iz same človekove prabiti.

NARODNA SKUPNOST tudi takoj odpravlja vse težave, ki se v socializaciji pojavljajo s hudo alienacijo. Saj je narod kot **SOCIALNA SKUPNOST** izrazito nealienirana skupnost, ker se elementarno pojavlja iz samih zemeljskih plasti, iz samega osrčja kozmične resničnosti.

Tudi glede na resnično dejstvo, da so mali narodi, kot je slovenski, posebno pripravni, da izvedejo res ljudsko demokracijo (kajti demokracija je po svojem pomenu pravo nasprotje vsake masovnosti in splošnosti), nam danes postaja vedno jasneje, da je prav slovenski narod zaradi protislovij, iz katerih se je oblikoval, in izraznosti, ki jo danes vsemu človeštvu dozoreva, poklican, **DA PREIZKUSI IN IZVEDE NOVO HUMANO OBLIKO SOCIALIZMA.**

In zakaj se tak program ne bi mogel realizirati? Kdo mu nasprotuje, zakaj mu nasprotujejo?

Posredno je na to vprašanje odgovoril sam Stane Kavčič, ko je polemiziral s perspektivci. Dejal je: »Računajte, da je Jugoslavija splet velikih protislovij. En del skače naravnost iz srednjega veka v socializem, drugi del pa živi v srednji Evropi — in vse to naj najde skupni jezik!«

Slovenski narod je navezan na skupnost, ki je razvojno daleč za njim. In danes ga v bistvu prav ozka povezanost na interes te celote obremenjuje, da ne more prosto razviti svojih potencialnih možnosti.

Slovenski narod je živel in živi v tej skupnosti in ji je skozi desetletja dobavljal ogromna sredstva, da se je lahko izkopal iz največje zaostalosti. Danes pa je toliko dozorel, da bi rabil svobodo, ki bi mu jo ta skupnost morala nuditi, da si uredi svoje lastno življenje na sebi kongenialen način, po svojih talentih in v korist celotne skupnosti in celega človeštva.

Marksistični avtorji so mnenja, da je treba vsakemu narodu dopustiti pravico, da prosto uporablja svoj narodni jezik in sploh, da ima svoboden kulturni razvoj. Vendar to ne zadostuje. V resnici ni nekega kulturnega razvoja, izoliranega od vsega ostalega udejstvovanja, pač pa eksistira totalno uporablanje in razživiljanje narodovega potenciala v prostoru-času. Njegov vrhovni cilj je prav spreminjanje in evolutivno oblikovanje družbe, iz katere izhaja. To je tisto bogatenje človeškega izročila, ki se bo v izkristalizirani, najčistejši obliki preneslo v splošno dediščino, to je definitivno izražanje BESEDE in njeno zasedranje v MESU, to je v življenju.

Šele ko je to stvariteljsko DELO izvršil, se narod lahko oddahne, ker je utešil neugnano koprnenje kozmične silovitosti v sebi, prežet z zavestjo, da je izročil človeštvu svoje poslanstvo.

BALANTIČEV IN KAJUHOV PESNIŠKI SVET

Lev Detela

Dejstvo je, da se primerjava med pesnikoma Balantičem in Kajuhom kar sama vsiljuje. Oba sta bila sodobnika, pri obeh sega konica umetniškega ustvarjanja v drugo svetovno vojno in oba sta tragično preminula kot vojaka v politično sovražnih taborih. V tej politični antipodnosti obeh pesnikov se jasno zrcali resnica medvojne slovenske situacije, ki sega v svojih posledicah prav v današnji čas. Tako postaja še dandanes umetnost enega ali drugega mladega pesnika (oba sta umrla nekaj nad dvajsetim letom) politicum te ali one ideološke skupine. Ko je profesor Slodnjak v knjigi *Geschichte der slowenischen Literatur* (Berlin 1959) skušal zajeti bistvo obeh pesnikov v kratki, a pregledni analizi, ni ušel smoli in žepleu ogorčenih političnih čuvarjev resnice v Jugoslaviji, ki niso mogli dopustiti, da bi se izvedla v resnici docela logična primerjava med Kajuhom in Balantičem.

Osnova Balantičevega pesništva so silovito podoživete vizije umiranja, pretkane s simboliko ognja, krvi, smrti in groze. Balantič je pesnik izredne, že kar patološke razrvanosti. Na eni strani trpinčen od strasti, išče po drugi strani izgubljeno čisto življenje, otroštvo, mir, naravno življenje v Bogu. Vendar Balantičeva erotična poezija skoraj nikoli ne premore izredno nežnih stihov dekletu, ki jih je v slovensko literaturo postavil Kajuh: Balantič je ves v vročici, v ekstazi, njegova erotika, mučena od krščanske zavesti velikega greha, pada v ekstreme, še dalj od Boga, v neizprosno smrt. Ta zavest krivde in greha postaja pri Balantiču od trenutka do trenutka skrupuloznejša: Balantič se nam vedno bolj razodeva

kot izredno subjektivističen in dekadenten poet, vendar začne posebna tragika vreti iz njegovih stihov, ki opevajo gnusobo, gnilad, pepel. Slutiti začnemo izredne težave tega zvrtničnega, v ognju strasti gorečega življenja. Pesnikovo iskanje Boga se nam ne zazdi zgolj mladeniška poza, temveč resnično prizadevanje. Vedno bolj nas prevzema zavest, da pesnikovi nasičeni verzi, njegova baročna nabuhlost, niso le ekspresionistična manira, temveč pravo baročno občutje sveta, pravo baročno človekovo trpinčenje med bordelom in križem.

Balantičeva poezija se vedno bolj suče na robu blaznosti: ogenj pesnika dobesedno izjeda, ubija ga, da trza v smrtnih krčih in se v silovitih ekstazah zopet rešuje v življenje. Balantičeva poezija je en sam salto mortale. Ne daje pa le tragični čas in živo podzavestno pesnikovo občutje nepravilnosti poti, na katero se je kot domobranec z mnogimi katoliškimi tovariši, ki niso spoznali potreb časa (in jih zunaj Slovenije velikokrat še danes ne spoznajo), podal, tej poeziji posebnega pečata, saj v Balantičev svet vdirajo tudi zelo pomembni osebni manjvrednostni kompleksi, povezani z občutjem odtujenosti od staršev, domovine, življenjskega poslanstva (pesnitev Sin!). Tako je tudi iz teh ozirov kaj razumljivo, da je Balantičeva poezija v bistvu že poezija človekove odtujenosti in more predstavljati predhodnico današnje moderne alienacijske poezije (Zajc, Strniša, Taufer itd.).

Na pesnika so dali »roke iz mraka«, pesnik že na začetku literarne poti vidi svoj bodoči brezizhodni položaj, vso grozo, ves ogenj prihajajočih vojnih bitk čuti, sluti nepravilnost svojega ravnanja, čuti, da se bo odločil za brezizhoden, nepravilen, reakcionaren, v svojem bistvu protinaroden, smrti zapisan koncept reševanja narodne problematike:

*...joj, moj Bog, da sem tako grešil,
da je v meni smrt rodu spočeta!*

(Zalostinka)

Ali:

*Odpadel na črna bom tla,
saj dišim že kot gnila trava in listje,
trohnim že, moj dih in moj glas ves nečist je,
smrt mi v očeh plapolala.*

(Jesenski spev)

V vojni grozi se pesnik vedno siloviteje zateka k Bogu, po drugi strani pa množi vizije prihajajoče smrti, tesnobe, podivjanosti in strahu. Potem ko v Gonarskih sonetih sicer pretresljivo, a vendar nekoliko površno, zariše tri skice trpljenja v okupatorjevih taboriščih, ki ga je sam doživel, ga vojna prav kmalu potegne nase, da postaja kljub odporu v tegobah vedno bolj krut krvnik:

*Usmili se prošelj, ki drago ihtijo,
že padam, sla v meni se temno krohoče,
že skoraj ljubim pijano gostijo,
Gospod, raztrgaj te gadje obroče!*

Vendar pesnik sovraži vojno, sredi katere se je znašel. Nič skupnega noče imeti z njenim bestialnim pobijanjem:

*Gospod, končaj, o končaj mi z življenjem!
O, moral bi biti sam z grmado ljubezni,
a čas me je odal s krvavim žarenjem,
bolj gnusnim kot dah je nečiste bolezni.*

(Nečisti čas)

Balantičeva poezija se formalno najdovršeneje razplete v Sonetnem vencu, ki pomeni pesnikov vidni prehod od življenja v grehu do čistosti v Bogu, ki pa je zaradi vojne ne doseže. Svoj siloviti, blazni, ekstatični vrh pa zadobi v dveh, treh pesmih, ki niso v tesni zvezi z Vencem in ki napovedujejo smrt.

Pesem Nekoč bo lepo predstavlja svojevrstno groteskno balado. Mazohistično se pesnik zateče v pričakovanje smrti, čuti njen ognjeni prihod, enkratno podživlja umiranje v ognju:

*Nekoč bo lepo,
ko blazni bomo ob ognjih čepeli
in bomo odprte rane imeli —
nekoč bo lepo...*

Upam si trditi, da je ta pesem nekaj izrednega tudi v svetovnem slovstvu: je že popolnoma samostojna, nič prešernovskega, gradnikovskega ali kosovelovskega ni več v njej, tudi tolikokrat prisotna Balantičeva skrupulozna izumetničenost in narejenost se je umaknila resničnemu, izredno doživetemu čustvu, izraziti in nenavadno plastični, drastični in dramatični viziji prihajajoče pesnikove in kolektivne smrti, postopnega umiranja, postopnega ogljenjenja, kot ga je pesnik kmalu zatem resnično doživel:

*Pijana bodo legla naša telesa,
v zubljih steklenih veter bo pel
in mehke trave in zemlja in mirna drevesa
bodo tonila v brezmadežni spev.*

V to vizijo umiranja, steklenjenja vodi pesnik torej tudi samo naravo, v normalnih razmerah kar se da idilično doživljanje mehke trave in mirnih dreves, ki pa pri Balantiču zadobi pošastne dimenzije. Pesnik poveže blazni smrtni ples s trajnostjo mrtvih, po drugi strani pa z motiviko domačih hiš, ki postajajo vedno večja pogorišča:

*Med prsti dnevi bodo drseli kakor semena,
srca ne bo nam več trgala rast,
v očeh bodo žarela domača slemena,
čas večnega molka naša bo last.*

Sledi še kar se da lakonično potrdilo lepote tega blaznega doživljanja:

*Nekoč bo lepo,
nekoč bomo roke v prst zakopali
in bomo življenja sokove spoznali,
takrat bo lepo...*

Tudi v zasutih ustih je pesnik smrt zopet zelo po svoje, zelo transformirano doživel:

Joj, lep je molk s prstjo zasutih ust!

Bilo bi pa napak trditi, da je smrt edino gibalno Balantičeve poezije. Poleg strasti in bogoiskateljstva je sicer postajala vedno osnovnejši element Balantičevega ustvarjanja, ni pa bila edina gonilna sila; posebno v zgodnjih letih je ustvari pesnik nekaj posrečenih impresij narave in nekaj ljubezenskih pesmi, v katerih tu in tam zažare tudi nežnejša čustva in celo misel na ustanovitev družine (Večer je rdeč). Pesnikov opus še dopolnjujejo zgodnji socialni verzi o izseljencih, ki so pod vplivom Kosovela, kot je drugod često zaslediti vpliv Zupančiča, posebno pa Gradnika. Balantičev ritem je kot težko črno vino, mera velikokrat jamska, rime pa ženske, kar daje pesnim posebno patino.

V nasprotju z Balantičevim je Kajuhov pesniški svet precej bolj neproblematičen. Pri Kajuhu gre večinoma za izrazito poezijo socialnega in političnega upora proti politični krivici, v katero se ni znal Balantič nikoli izraziteje dvigniti, kar je pozneje morda tudi narekovalo tragični zaton njegovega življenja. Ta upor proti krivici je znal Kajuh zlasti proti koncu življenja dokaj nešablonsko zvezati z osebnimi problemi in čustvi, zlasti z ljubeznijo do dekleta in matere, čeprav je njegova poezija kljub temu velikokrat preveč tendenčna, premalo globinsko angažirana in preveč politicum. Iz Kajuhovega opusa izraziteje izstopa pesem Bosa pojdiva, dekle, obsorej, v kateri je znal Kajuh nadvse nežno ljubezensko čustvo povezati s krutim zgodovinskim dogajanjem:

*Bosa pojdiva prek zemlje trpeče,
sredi razsanjanih češnjevih vej
sežem ti nežno v dlani koprneče.*

In:

*Bosa pojdiva, dekle, obsorej,
bosa pojdiva med bele cvetove,
v krilo nalomiva češnjevih vej,
da jih poneseš na talcev grobove.*

Kajuhova poezija je v bistvu še precej nesamostojna, velikokrat je pod vplivom Murna, Zupančiča, Kosovela ali tudi Majakovskega. Vendar zna v nekaterih pesmih (Slovenska pesem, Pesem materè treh partizanov, Pesem talcev, Kje si, mati ali Materi padlega partizana) pesnik zrasti v prepričljivo in samosvojo lirično obsodbo krutega sveta.

Cè se torej ozremo na Balantiča, ki je sicer za večjo formalno dovršenostjo in večjo globino doživljanja skrival nepremostljivo tragičnost slepe poti, ki ji je dajala smrt, kolikor ni znala zrasti v odločujoče verovanje v Boga, zadnji smisel in nesmisel, pa je Kajuh to smrt doživljal popolnoma nepatetično, nesubjektivno, negrozljivo, kot samoposebi umevno nujnost in prepotrebno žrtev na oltar slovenske domovine:

*Ce pa tedaj me več ne bo,
vzravnaj kot jaz sedaj glavo...*

(Ljubezenske II)

Ali:

*Ce ne vrne se noben od treh,
sini moji, moji trije fantje zlati,
žalostna bo, a ponosna vaša mati.*

(Pesem matere treh partizanov)

Kljub temu se kaj kmalu izkaže, da je Balantič siloviteje in originalneje doživljal. Prav verjetno bi se razvil v velikega pesnika (ne glede na to, da so taka prerokovanja silno nevarna), in to še posebno, ko bi prebil začarani krog omrtvičenja, slepe poti, brezperspektivnosti, v katerega je zašel. Vidi se pač, da sta Balantič in Kajuh vsak po svoje registrirala probleme sredine, v kateri sta se gibala. Medtem ko se je Kajuh v urah odločitve vključil v tvoren, perspektiven upor slovenskega naroda proti okupatorju, ki je imel izrazit narodnoprerojen značaj, pa je Balantič zašel, hote ali nehote, k brezizhodnemu načrtu o slovenskem narodu, ki je mogel koristiti le okupatorju. To je ta velika tragika minule vojne, ki je potegnila politično črto čez slovenski narod. To je tragika celotnega slovenskega naroda, ki bi ga narodnoosvobodilni upor moral popeljati na višjo stopnjo narodnega življenja, v večjo individualno aktivnost posameznika, v večjo demo-

kratizacijo in večjo socialnost, pa je zaplaval v komunistično diktaturo ali mrtvilo neočiščujoče se emigracije iz zlasti tistih katoliških vrst, ki so pripomogle s svojimi kvislinškimi akcijami poznejšim nastopom komunizma proti osnovam slovenskega krščanstva.

Balantičeva poezija je odskočna deska v svet naše sodobne, že toliko preanalizirane poezije. Je predhodnik naših eksistenčno ogroženih Zajcev, Tauferjev in Strniš, kot je Kajuhova poezija nadaljevanje predvojne standardne pesniške linije, ki jo je pokopalo že novokatoliško pesništvo s Kocbekom in še bolj moderni surrealisti Zajčevega tipa in najmlajši.

Balantič in Kajuh sta neločljiva sestavna dela literature slovenskega naroda. Posebno Balantič je s svojimi često bolnimi vizijami, ki pa so se tako preroško uresničile, s svojim problematičnim kompleksom dekadencnega, a tudi bogoskajateljskega doživljanja, s svojimi slikami razrvane erotike in strasti, z izrednim poudarjanjem eksistenčne ogroženosti, ki je bila tako značilna za vojni čas, po svoje radikalneje in odločneje obsodil vojno, krivico in človeško nemoč — in čeprav brez velikih naprednih idej, brez resničnih socialnih zahtev, brez spoznanja resnice časa, prešel v slovensko literaturo kot neizpodbitna vrednota, kljub vsem začetniškimi napakam in mladostnim absurdnostim kot upoštevanja vredno ime slovenske literature.

PRESPEKTIVE IN MARKSIZEM

Vladimir Vremec

S pričujočim sestavkom hočem le nakazati, da zadeva »Perspektive« ni samo odsev boja za večje svobodšine ali celo za nove oblike pluralizma, ampak tudi odsev protislovij znotraj marksizma. Vzroke za ta protislovja je treba iskati v filozofskem izhodišču marksizma samega.

FILOZOFSKA, EKONOMSKA, KULTURNA IN POLITIČNA PROTISLOVJA MARKSIZMA

Ukinitev revije »Perspektive«, zapiranje in zaslíševanje njenih sodelavcev, zamenjava uredniškega odbora študentskega glasila »Tribuna«, ukinitvev kranjskega gimnazijskega glasila »Plamenica«, prepoved Rožančeve »Tople grede« itd. so nova dejstva v dolgi verigi podobnih dejanj v svetovni komunistični praksi. Spomnimo se samo na Stalinov umor Trotzkega in tisočev komunistov, na pričevanje Geoga Orwella, kako je Kominternna likvidirala številne anarhiste, svobodne socialiste in komuniste sredi najhujših spopadov s Francom (kar je tudi pripomoglo, da boj proti diktaturi ni uspel), na samomor Majakovskega, Jesenina, na usmrtitev Babela, Pilnjaka in številnih drugih umetnikov, na zloglasne procese in obsodbe (npr. Slanski, Clementis), na postopke proti največjemu marksističnemu kritiku Gyorgyu Lukácsu itd.

Kako torej prihaja do sodnega in policijskega preganjanja vseh tistih, ki znotraj marksizma ne soglašajo z uradno partijsko linijo, predvsem do preganjanja umetniških del in umetnikov? Ali se to dogaja v trenutkih, ko obstaja nepremostljiv prepad med družbeno silo, ki ima oblast, in družbeno bazo (tu mislim tudi na prepad med predvojno liberalno-klerikalno diktaturo in levčarji)? Ali ni to zapiranje v ozek krog, ki ne dovoli sodelovanja in dialoga z nasprotnikom, ki pa največkrat tudi ne prepušča misli in dela javnemu vrednotenju? Kako morejo vodilni družbeni organi proglasiti vsakega drugače mislečega človeka za nasprotnika in sovražnika? Največkrat se dogaja, da pride ravno takrat, ko človek pričakuje nadaljevanje zavestne akcije zoper ekskluzivnost in dogmatizem oblastniških organov, do drastičnega konca osveščujočih tendenc.

Na Zapadu imamo več ali manj svobodna marksistična socialistična gibanja, pa tudi taka, kot je posebno italijanska komunistična stranka, ki se zaradi svobodnega

vpliva na njene izobrazence, filozofe in tudi na široko bazo, vedno bolj nagiba k svobodni diskusiji, ki ne pozna tabujev. Vzemimo v roke sam Togliattijev pro-memoria. Tam je napisal, da je najboljši način boja zoper kitajska stališča tak, ki 1.) nikdar ne prekine polemike zoper načelne in politične kitajske pozicije in ki 2.) vodi polemiko v nasprotju s tem, kar delajo kitajski komunisti, brez besede razdraženosti in posplošenih obsodb o konkretnih temah, in to objektivno in prepričljivo, zmeraj z določenim spoštovanjem nasprotnika. Tudi predsednik ideološke komisije Slovenije Stane Kavčič trdi, da je za objektivno in svobodno diskusijo, kar izjavljajo razen nekaterih kulturnih administratorjev skoraj vsi drugi marksistični izobraženci, tudi tisti okoli bolj ali manj dogmatičnih »Problemov«. Nekdo pa nato vse policijsko ukine ali celo posameznike zapira in jih uničuje.

Kakšno vrednost ima Togliattijeva zahteva, da je treba danes poglobiti teme iz kulture? Ali je problem verske zavesti, njene vsebine, njenih korenin v množicah, načina, kako to premagati, in dostopa do krščanskih mas res tako enostaven, ali pa je, kot nekateri trdijo, ta Togliattijeva izjava revolucionarna novost marksizma (če bi temu sledilo nadaljevanje in poglobitev diskusije o veri, kar bi pomenilo revizijo enostavnega Feuerbachovega tolmačenja religije, ki ga zastopa uradni marksizem še danes)? Od kod izvira Togliattijeva začudenost, da največkrat ni pomoči za prizadevanja po globlji diskusiji podobnih tem iz dežel, kjer komunisti že usmerjajo družbeno življenje? Zakaj si Togliatti ni znal razložiti nastajanja sredobežnih in nacionalističnih tendenc v komunističnih deželah? Sicer je deloma pravilno ugotovil, da te tendence gospodarski razvoj ne duši, ampak vzdržuje, toda ni razložil globljega vzroka takih pojavov. Pod kakšnimi pogoji bi imela njegova zahteva po enotnosti in popolni samostojnosti posameznih komunističnih držav res stvarne možnosti uresničenja?

Tu je še med drugim vprašanje družbenih ved, posebno vrednotenja umetnosti, ki se v glavnem ni premaknilo od znane teze, da so družbene vede kot odsev gospodarske baze le njena nadgradba.

Ali je res mogoče odpraviti človeško osamljenost, odtujenost, pomanjkanje čuta za duhovno in moralno, z ukinitvijo kapitalističnih razmer in odnosov?

POMEN IDEALISTIČNEGA IZHODIŠČA ZA MARKSIZEM

Vittorio Saltini, filozofski komentator italijanskega tednika «L'Espresso», poroča (7.6.1964), da je bil med 22. in 25. majem t.l. v Rimu študijski shod. Proučevali so probleme socialistične morale. Mnogo bolj kot dialog med marksisti in nemarksisti (med temi Sartre) je bil ta dialog znotraj marksistične skupine. Prišlo je do izčiščenja teh skupin.

Ena zagovarja zaprto stališče (filokitajsko), ki ne pozna znotraj marksizma očitnega problema med znanstveno resnico in pojmovanjem sveta, kakor tudi ne med objektivnim tolmačenjem, moralnim vrednotenjem, med ekonomsko socialnimi problemi in zahtevami posameznika. Ta zmešnjava med ideologijo in znanostjo je bil in ostane teoretični vzrok za dogmatizem in stalinizem, katerega zmešnjava je pripeljala do tiste diskriminacije ošabnosti o lastni znanstvenosti, zaradi katere je marksizem pogostokrat prodajal subjektivno vrednotenje in pri-ložnostne odločitve za objektivno nujnost.

Vmesno stališče sta zagovarjala Poljak Schaff in Francoz Garaudy, ki sta podčrtala filozofski aspekt človeka, antropologije v marksizmu, toda vedno na nekaki liniji Hruščova.

Tretje, zares odprto stališče odgovarja nekaterim povsem novim vrenjem v vrstah italijanskih komunistov (»Perspektive« so se s tem že zdavnaj ukvarjale). Cesare Luporini (v nekem smislu uradni filozof KPI), nadaljuje Saltini, pa tudi neustrašni češki filozof, mladi Kosik, sta nakazala to tretje stališče.

Luporini je poudarjal nujnost, da se v marksizem vključijo spoznanja in odkritja psihoanalize, globinske psihologije, etnologije, kibernetike itd. Dodal je, da je »dejestvo, da so vse to izključili, enostavno del tiste norosti cerkvene doktrinarne in ideološke okostenelosti, kateri je marksizem zgodovinsko podlegel v zadnjih desetletjih, predvsem v veliko škodo za teoretsko poglobitev marksizma

samega«. Vsa Luporinijeva izvajanja so poudarjala humanistični in moralni moment marksizma in probleme subjektivnosti. Toda Luporini je prenesel dialektično analizo o vedenju in vrednostnem sojenju na svojo prihodnjo razpravo.

Če se hoče marksizem ob vsem tem zares odločiti za znanstveno proučevanje, ne more iti mimo idealističnega izhodišča. To pa je Heglova dialektična misel, ki omogoča nenehno teoretsko in pojmovno izvirno odkrivanje stvarnosti, ki more biti samo svobodna misel, podlaga vsake resnične znanosti. Tu je vzrok za Luporinijeva iskanja, kar pa ga bo pripeljalo do strašne dileme: revizije obstoječega, uradnega marksizma. Če se marksizem za to ne odloči, ne bo mogel premagati režim omejevanja in zatiranja demokratskih svoboščin. Ukinitev »Perspektiv« je zgovorno pokazala meje dosedanjih svoboščin znotraj komunističnega sistema. Tak komunizem neha biti privlačnost, čeprav je privlačen še vedno tam, kjer ni na oblasti. Toda ti problemi stopajo vedno bolj v ospredje tudi na Zapadu, posebno v Italiji. Luporini jasno občuti problem, kako slediti vedno novim dejstvom in nenehnemu spreminjanju sveta, če nimamo takega znanstvenega postopka, ki bi to omogočal.

Problem se ne izčrpuje v tej dilemi znotraj marksizma, ampak prehaja v bistvo problematike, kaj je samovolja, čeprav zagrnjena v navidezno znanstveno nujnost, in kaj je svobodno znanstveno proučevanje. Zakaj tudi liberalistična zahteva po popolni avtonomiji gospodarstva ni nič drugega kot zahteva po brezmejni svobodi zase in brezbržnost do bližnjega, kar pa ne more veljati za znanstveno resnico (tržna svoboda ni še sama na sebi vzpostavila t. im. podjetniške vesti ali morale, kot je to trdil Adolf Berle v knjigi »The Twentieth Century Capitalist Revolution«, ki je hotela postati nekak protipol Marxovemu Kapitalu). »Perspektive« so v marsičem jasno odgovorile na ta vprašanja. Svoboden znanstveni postopek je namreč v tesni vzročni zvezi s svobodo, s hrepenjem milijonov po uresničevanju človeškega dostojanstva.

Zoretova Dežela

(Fran Zore, Dežela, pesmi, SKA, Buenos Aires 1963)

Z grozljivim prijemom, dramatičnimi slikami dogajanja, a tudi s prvina mi ljudskega pesništva ustvarja pesnik Dežele pretresljivo pričevanje današnjega človeka. Kljub najbolj ljudskim elementom in popolni formalni konservativnosti je Zoretova poezija izrazito moderna, je drastičen seizmograf sodobnega sveta. Vidi pa se tudi, da izhaja Zore iz ekspresionistične tradicije in celo iz moderne; zato bi mogli v njegovi poeziji odkriti sledove Cankarja in še živečega ekspresionista Majcna, o katerem pa v domovini iz nerazumljivih razlogov molče.

Zore se zaveda svoje odtujenosti, osamljenosti, groze. Za trenutek, za dramatičen trenutek preplavi tesnobo drugo občutje (Zaman. Minilo. Minilo. - Od daleč brilinka ji krilo, - ...A mene pozdravljajo trate, - blagoslavljajo trate: - Ho, brate, - kam kinkaš izgubljen?); tu postaja Zore mojster trenutnega občutja, bežnega zarisa, momenta, ki pa se takoj prelije, kot smo videli, v konstantno sivino izgubljenosti.

Malo svetlobe je v Zoretovi »deželi«, preveč tesnobe, groze, nemoči muči pesnika. Baladno grozljive impresije se iz grozljive idiličnosti kaj hitro prelijejo v analizo eksistenčne krize, prvinske iznemoglosti, popolne izoliranosti v okolju, v katerem pomeni živeti izrazit duhovni napor. »Dežela« je izgubljena, mladost je izgubljena, življenje je postalo strašno.

Silovito elementarnost zadobi Zoretova Dežela v pesmi Mlini meljejo počasi, v kateri se pesnik čez veliko deželo, prav gotovo Panonijo, alegorično pelje v mlin-smrt:

*Čakajo me moji mlini,
čakajo konec vasi,
kaj pripeljem jim pod kamne,
kaj nasujem na osi...*

Ne gre pa v pesmi le za prefinjeno alegorijo, temveč tudi za prepričljivo sliko brezkončne Panonije, ki je nakazana že v počasnih, na videz okornih stavkih in ritmu pesmi, ki se kot kmetova kola (voz) melje proti mlinu:

*Skričajo pod mehi zrnja,
skozi skril se meljejo,
to je zunaj, izven vási,
kjer se kola peljejo...*

To je dežela, v kateri se človek zave svoje usodepolne nebogljenosti, razdalje so pretresljivo velike, Panonija zadobiva v Zoretovi pesmi tako močan, tako plastičen, tako resnično adekvaten izraz (tudi meni je teklo otroštvo v tej veliki deželi brez primere), kot ga v slovenski literaturi še ni dobila:

*Tri vasi, tri mlake
in jata gosi —
— šteј, šteј jih korake,
ne dospesh do vasi!*

Posebno vrednost daje Zoretovi liriki osebno pričevanje, osebna tragika, osebna konfrontacija s to kot življenje neskončno in tudi kruto pokrajino, ki te pokosi, ne da bi mogel uresničiti svoj veliki ideal:

*Ne dospesh pa amen,
vse te manj je in manj!
Ko potrkaš-še sam
boš plamen sred gmajn.*

Ja, to je ta Panonija, v kateri plešeta luč in senca posebno usodno igro:

*To so te mračine,
ki jim konca ni,
sonce komaj šine
iz oblakov — pa ga ni.*

Pesniku se posreči podčrtati vseobsežnost pokrajine, v katero je ujet. Konfrontacija med parom volov, ogromno pokrajino in nezatno, samo nekaj centimetrov visoko zeljo, ki pa izstopa iz te brezdrevesne pokrajine, je strašna:

*Par volov si melje v pesek
pot do mlina in še delj,
s krilom na obzorju ko navesek
se vrti izruta zel.*

Tu kaže pesnik spretnost ustvarjanja dramatičnih protislovij in sposobnost finega opazovanja in detajliranja.

Velika usodna pokrajina pa je prav tako vizija pesnikovega notranjega sveta, je podoba njegove duhovne pokrajine, pretresljiva slika razpetja med neskončnostjo in turobno omejenostjo človeškega bitja.

Ta subtilno doživeta grozljivost našega velikega življenja zadobiva pri Zoretu po drugi strani poleg socialnih (izraz družbenih stisk) tudi satanistične poteze, ki jim ni primeru v slovenski literaturi (oddaljen odsev so lahko vizije ruskega simbolista Sologuba pred petdesetimi, šestdesetimi leti):

*Sonce na ravneh široko,
belo v belem bliska sneg,
mi pa v kleti smo globoko,
sopemo ko skrpan meh.*

*Vrani luč pijó kraljevo,
svatujejo krakajoč,*

*mi pa vse na desno, levo
kopljemo vse globlje v noč...*

(Crni revir)

Po drugi strani prevlada pri Zoretu tudi socialen protest, povezan s krščansko pojmovano etiko. Pesem Blato se bliža Cankarjevi motiviki romana Na klancu (v blatu spočet, iz blata rojen - v klancu vrti (mrlič) se, maže in kliza — tri pari ga ne potegnejo ven!). Pesnik podčrta socialno grozotnost z grozotnostjo ilovnate pokrajine, nad vsem pa je grozotnost zamazanega, nečistega življenja, ki dobi hudomušne, bistro ironične črte:

*In duša bi z grehom odkupila greh,
da reši se blata, blata, blata —
to smeh bo, v presvetih nebesih smeh,
ko blata ne bo ji moč sneti s podplata.*

Socialne pesmi in balade poveže Zore velikokrat z mislijo na bližnjo smrt, tu in tam pa se spet pojavijo diabolični elementi, tako recimo v socialni baladi o Juriju Srobotniku, ki drvi s kočo, polzečo z ilovnatim bregom, v prepad, in to z vso številno, v socialni bedi živečo družino: Čudna slutnja prebada na smrt prestrašeno družino, čudno je naše življenje, v bodočnost ne vidimo, le kam nas bo zaneslo? To je pesnikov eksistenčni strah, ki zadobi na trenutke peklenske poteze:

*Ce sreča na vožnji nas sam satán,
si s smehom napolni mehove.*

In:

*Vseh osem, devet nas — kam plovemo
in kje je konec drsi?
Naj vriskamo, jočemo, pojemo, rjovemo,
nihče nas ne čuje, vse molči...*

Buergerjevsko grozljivost doseže Tekma s smrtjo:

Kdo bo prvi — ti ali jaz!

Krutost dogajanja zapre dvoumen zaključek:

*Daljši, vse daljši ti je obraz,
koplje kobila mi — jaz bom, jaz!*

Tu in tam je Zoretova poezija satirično jedka kritika malomeščanske družbe predvojne Jugoslavije ali pa sedanjih nepravilnosti. Po drugi strani dopolnjujejo to poezijo več ali manj uspele verske slike, ki pa postajajo manj pretresljive, nespretné, stereotipne, že preveč okorne. Učinkovitejše postanejo te slike, ko prerasejo meditacijo in stopijo v balado, kar vidimo zlasti v pretresljivi pesmi o Judežu Iškariotu, ki je tudi posrečena obtožba samomora:

*Tri karte, tri karte, tri karte...
ne maram Marije, ne maram Marte.
Ze veja tam hoče imeti me,
že veter tam hoče sneti me...
Ne bo me snel veter, snel me bo čas,
tri karte, tri karte... in tu — pik as!*

Pesnika muči neznanjska žalost; boli ga neizrečna samotnost; v življenju se čuti poraženega. Krivice ga stiskajo, brez sina se je znašel v svetu, najdražje so mu ubili, nova stvarnost je zabila v kočevske gozdove nesramen, okrvavljen krvniški kol, mimo katerega ni mogoče. Pesnik išče junaka, ki bi svet odrešil, medtem ko po drugi strani tke v svojo poezijo uspele slike iz preteklosti. V nežnejših in ljubeznivejših območjih Zoretove poezije umetniška potencia pada. Sploh motijo mnoge formalne in jezikovne nepravilnosti in okornosti, ki ustvarjajo samočasih posebno patino in tako preraščajo vidnejšo nebogljenost. Kljub temu je

Zore pretresljiv, upoštevanja vreden samorastniški pojav na vrtu slovenske literature.

Ves ostaja v krutem svetu in krutem času, sluti nevarnost nečloveških anomalij, fašističnega besa, pred očmi mu celo plapola danes vedno prepričljivejša možnost fašistizacije svetovnega komunističnega gibanja (kolikor bo to zaviralo svobodno osveščanje človeka), groza ga preplavlja, smrt se mu, staremu človeku, neizprosno približuje in pokrajina je kruta in velika, brez izhoda. Grozljivost današnje človeške eksistence, ki se rešuje z vero v Boga, je našla samosvoj pesniški izraz, našla pa je tudi prepričljivo razmerje do današnje slovenske stvarnosti. Zoretova poezija se suvereno vključuje kot poseben primer v tok moderne aliencijske poezije. Morda se je prvič zgodilo, da je poslala SKA na trg neoporečno izvirno literarno stvaritev; po tolikih udarcih v prazno so začeli vsaj tam reševati iz velike, nezasluzene pozabljenosti umetnika, o katerem bo nekoč literarna zgodovina še govorila.

Lev Detela

Bronasti tolkač

Slovenski klub v Melbournu je pred dvema letoma izdal pesniško zbirko mlademu Humbertu Pribcu. Bronasti tolkač, kakor je avtor poimenoval svoj pesniški prvenec, je vzbudil zanimanje tudi kot prva v Avstraliji natiskana slovenska knjiga.

Zbirko je avtor idejnovsebinsko, pa tudi po času in kraju nastanka, razdelil v pet ciklusov, med katerimi ni pomembnejših estetskooblikovnih razlik. V prvem ciklusu Jadro lepe Vide pesnik izpoveduje grenko hrepenenje po izgubljenem domu, domovini in po materi. Med pesmimi tega ciklusa, ki se po večji umirjenosti in liričnosti izraza še najbolj približuje zadnjemu petemu ciklusu, nas umetniško najbolj prepriča pesem Prinesla mi bo starega vina, ki je notranje enotna in jezikovno čista.

V drugem ciklusu Moje samote, ki je časovno verjetno nastal pred prvim, nam pesnik razodeva svojo mračno usodo, utrujenost, samoto in izgubo sanj.

V tretjem ciklusu Skaljene sence spet zaživi pred bralcem pesnik begunec, dramatično razpet med grozo življenja v tujini in izgubljenim domom. Zdi se, kot da kriči človek pod pretežkim bremenom (Crni maček), ki ga ne more odložiti, in se zato muči z vizijami padanja in smrti. Pretresljiva, a stilno, žal, premalo iziščena je pesem Na sejmišču beračev, ki je prava baladna groteska, posvečena izgubljenemu. Bralec že sluti samomorilske misli (Stene tolmuna), zato se oddahne, ko zapusti svet Skaljenih senc in vstopi v Hišo žalosti. Tu, žal, odkrito zmaga patetična tendenca nad umetniško silo, ki se mora v mnogih pesmih bojevati s poudarjeno bojevitostjo pesnikove narave. Čeprav je dobronamernost pesnikovega razmišljujočega izzivanja neoporečna, se vendar pest smodnika, vržna pred bralca, navadno ne vžge, preveč moti banalna drastičnost, v katero zapelje pesnika silovito ogorčenje in gnus nad svetom, ki pa sta premalo estetsko in pesniško izražena, da bi nas umetniško prepričala (Trebušni ples, Hiša žalosti). Svetla izjema v tem ciklusu je Gostilna pri treznem krčmarju.

Pribac piše v razumljivem prostem verzu. Poskusi slučajne rime bi bili posrečeni le, če bi jih uporabljali premišljeno in rafinirano. Občutek sveta je moderen, v najboljših pesmih grotesken, toda pesniški jezik je pogosto stereotipen, pesniške podobe premalo skrbno izbrane. Motijo zlasti splošni izrazi in pogosta uporaba genitiva, ki včasih zanimivo misel tako zapletejo, da postane pesniško in jezikovno neprebavljiva. Vzemimo en sam primer (vse je samo sen večnega brezobličnega divjanja po neskončnih nočeh hlapljivih megla slučaj).

V zadnjem, petem ciklusu Pred jutrnjo razgrne nemirni in notranje zelo razgiban pesnik pred nami nov svet, svet vere in molitve. Izraz je bolj umirjen in poglobljen, vendar je Pribac tudi to pot zvest svoji raziskujoči bojevniški naravi, le da sedaj uporablja novo orožje proti novemu sovražniku. V tem smislu sta posebne omembe vredni pesmi Mlade katedrale in Bič nad kaminom, ki se

ločita od vsega napisanega po svoji poudarjeni idejno-vsebinski originalnosti. Zdi se, kot da je tu vrženo seme za novo kal, za novo pesniško zbirko.

V petem ciklusu je pesnik izbojeval svojo največjo zmago, zmago nad lastnim obupom in dvomom ter nad temo okoli sebe, skozi iskanje in trpljenje je odkril »zvezdo, ki pelje v Betlehem«, odkril je večni smisel človeškega bivanja.

Milena Merlak Detela

Slovensko poslanstvo

Mohorjeva družba v Celju je letos natisnila zaključni dve poglavji Kocbekovega še neobjavljenega partizanskega dnevnika Listina. Delo je avtor značilno poimenoval Slovensko poslanstvo. V njem se nam ponovno predstavi tak, kot smo ga spoznali v prvem delu omenjenega dnevnika. Tovarišiji, ki je bil objavljen že leta 1949.

Kot eden izmed bojevnikov za narodno svobodo in nemiren vernik, ki se zavzema za večjo duhovno sproščenost in jasnost, se Kocbek sredi težkega časa in pretresljivih zunanjih okoliščin zaveda narodnozgodovinske in družbenopolitične vloge partizanstva in skuša pravično tehtati (kar se mu ne vedno, a presenetljivo velikokrat tudi posreči) in razreševati težka, na videz nerazrešljiva protislovja, ki so slabila enoten odpor slovenskega naroda proti tujemu nasilju.

Ce je moral avtor Slovensko poslanstvo pred natisom cenzurirati, ne vemo, moremo pa ugotoviti, da so tokrat religiozna razmišljanja, ki poživljajo in poglabljajo Tovarišijo, potisnjena v ozadje, manj pride do izraza tudi pesniško-viziornari del Kocbekove umetniško-filozofske osebnosti.

Naporni in nevarni pohod v Jajce, ki predstavlja glavno vsebino Slovenskega poslanstva, je eden tistih pohodov, ki človeka pretresejo, izmučijo in spremenijo. Manj nas ogreje popis zasedanja AVNOJ-a, ki je rahlo naiven in le s pomislekom sprejemljiv. Veliko čustvo, pred katerim se je avtor po prenešanju trpljenju premalo zavaroval, je razumljivo, vendar že težje sprejemljivo tam, kjer dobiva zasedanje poleg svojega konkretnega zgodovinskega pomena še čar človeške legende, v kateri nastopajo samo dobri in veliki ljudje brez osebnih napak, računov in zmot.

Ko tehtamo razmerje med sklepi AVNOJ-a (sklepi, ki so bili v dobri veri in s čutom odgovornosti pred narodom in njegovo bodočnostjo takrat storjeni) in med kasnejšimi dejanji, se čutimo v imenu istega naroda in vseh njegovih resnično svobodoljubnih in naprednih sil, med katere spada brez dvoma tudi avtor Slovenskega poslanstva, prevarane, ne popolnoma, a dovolj, da boli in bo bolelo...

Milena Merlak Detela

Confine orientale

Pri znani milanski založbi Feltrinelli, ki se je svojčas proslavila z Doktorjem, je letos izšla obsežna knjiga »Confine orientale« (Vzhodna meja) s podnaslovom »Narodno vprašanje in odpor (rezistenca) v Furlaniji-Julijski Benečiji«. Delo se prebivalcev našega ozemlja neposredno tiče.

Branje daje vtis, da je to obsežen in zelo izčrpen tekst, ki se trudi, da bi do potankosti zajel še tako neznamen dogodek iz časov okoli obeh svetovnih vojn. Omenjeni ali orisani so malodane vsi vplivi in osebe, ki so količkaj nastopili.

Prav zadnje čase se knjige o naši polpretekli zgodovini goste in brez dvoma se dogajanje, ki smo ga doživeli (če mi osebno ne, pa vsaj naši očetje), premika proti središču pozornosti zgodovinarjev. V naših krajih so se odvijali in zapletali važni dogodki moderne evropske zgodovine. Casovna odmaknjenost poudarja njih pomen.

Več razlogov je za domnevo, da naša lokalna zgodovina vendarle še ni dokončno dozorela: bil je le zaplet, a priti mora še razplet. Zato se čuti

neka osnovna nejasnost, posebno med tujimi avtorji, ki jo skušajo premagati vsak s svojo »formo mentis«, poskušajoč iztisniti iz sosledja dogodkov potrdilo svoje ideološke teze, ki jim je služila za pristop k snovi.

Mario Pacor, avtor zgoraj omenjenega dela, je marksist in išče v tukajšnji zgodovini predvsem zakonitosti marksistične revolucionarnosti, proletarske solidarnosti, primat internacionalizma nad nacionalizmi.

Ob branju obsežnega in skrbno pripravljenega dela se človeku venomer vsiljuje misel, da bi o naši lokalni zgodovini potrebovali še drugačno tolmačenje, ki bi izhajalo predvsem iz duha realnosti, iz dejstev samih.

Kar se tiče Slovencev, pa iz tega, kakor tudi iz drugih podobnih del, izhaja, da smo se v teku zadnjih petdesetih let dvignili iz stanja zgodovinskega objekta v stanje subjekta. Iz obsežnega gradiva naša zgodovinska rast jasno izhaja. Zgodovini smo pričeli dajati svoj pečat. Zdi se mi, da je kljub vsemu to osnovna nota dogodkov v teh krajih, ki presega vsakršno strankarsko šablonstvo.

Kot anekdoto naj omenim, da se na prvih straneh knjige, kjer avtor opisuje obdobje avstroogrške monarhije, pojavljamo večinoma kot »slavi« — neznačilna etnična skupina; v sredini, kjer avtor analizira slavna poglavja našega odpora, smo enkrat »sloveni«, drugič »slavi«, tretjič »croati«, kakor pač nanese (toda iz brezimne mase vendar nekaj raste, kar se hoče uveljaviti); proti koncu pa smo vedno pogosteje »sloveni« (oziroma »croati«), majhen narod, za katerega je neki tuj avtor, ko je izvedel, da nas je samo poldrugi milijon, rekel, da mora biti roka, ki stresa ta škrcnicelj orehov, nekam silna, da je čuti tak ropot.

Vsemu internacionalizmu v brk pa tudi avtorjevo ime in njegov zgodovinski razvoj nekaj izpričujeta. A. L.

Marginalije

»Pisati v našem času,« pravi Hugo Leber v bistrem predgovoru k »Tekstoma, me pomeni pisati samo kot Švicar, temveč kot človek, ki ga v enaki meri ogroža bližnja in daljna okolica.« Ta človeška ogroženost že dolgo ne poteka vzdolž naših deželnih meja: »prijatelje« in »sovražnike« imamo tu in tam — s švicarskim potnim listom in brez njega. Niti problem družbenega reda ni koncem koncev odločilen za to našo ogroženost in stisko: svoboda ni meščanski privilegij in zaslužjenost ni socialistična nujnost. Stisko in ogroženost nam povzročajo skoraj izključno duhovni negibneži, tradicionalisti, ki skušajo ovekovečiti svoj majhni, omejeni svet, kateremu so se toliko let življenja žrtvovali. Ti tradicionalisti na Vzhodu in Zahodu še vedno mislijo, da so komunizem, meščanska demokracija ntržne svobode« in krščanstvo izvozni predmeti.

Max Schmid, Svica je tema (Weltwoche 1611, 1964)

Svicarski red in tradicijo najdemo tudi v deželnem muzeju. Demokracija pa ni razstavni predmet. In dežela ni muzej. In četudi tradicionalisti ne morejo razumeti: svet se vendarle spreminja.

Max Schmid, Svica je tema

Resnice ne moremo tehtati in meriti. Kvečjemu občutimo, doživimo jo lahko, kot napetost, dolgočasje, kot sodobnost. Ali kot anahronizem. In v tem smislu Svica ni fikcija.

Max Schmid, Svica je tema

ZELEZNINA IN
GRADBENI MATERIAL

Terčon Izidor

SESLJAN, 27

Tel. 20-220

PEKARNA

LEGIŠA

SESLJAN, št. 41

Tel. 20-147

Dr. PAVEL PAVLICA

JE ODPRL ZOBOZDRAVNIŠKO AMBULANTO

Ul. Ghega, 9 - TRST - Tel. 31-813

RESTAVRACIJA

DANEU

OPCINE

Narodna ulica, 194 Tel. 221-141

Kralj Bogomil

AVTORIZIRANI ELEKTRICIST

Velika izbira električnih naprav
Plinska oskrba (Publigas)

PROSEK, 212 (Trst) Tel. 22.15.28

GOSTILNA

Emilija Sosič - Vremec

OPČINE - Narodna ulica, 65

TRGOVINA NA DROBNO
IN NA DEBELO

Kerže

TRST

Trg S. Giovanni, 1 - Tel. 35-019

Emajlirani štedilniki in peči najmodernejših oblik za vsa goriva. Popolne opreme za kuhinje, jedilnice, restavracije, iz emajla, nerjavečega (Inox) jekla, itd. Električni likalniki, sesalci za prah, pralni stroji, grelci za vodo, hladilniki, dekorativni predmeti umetne obrti od keramike do brušenega stekla. Lestenci ter vseh vrst električne luči klasične in moderne oblike

PRODAJA TUDI NA OBROKE

TRGOVINA JESTVIN

JOSIP ŠKABAR

OPČINE

Narodna ulica, 42 - Tel. 221-026

Železnina, gradbeni material

Terčon Josip

NABREŽINA, 124 - Tel. 20122

KNJIGARNA FORTUNATO

Velika izbira šolskih potrebščin in knjig

TRST - Ulica N. Paganini 2

GOSTILNA OSTRUŠKA

TRST

Ulica S. Nicolò 1 - Tel. 37-918

BUFET pri Jožkotu

TRST - Ulica C. Ghenga št. 3

Samopostrežna trgovina jestvin

EDVARD GRUDEN

Hitra postrežba, kvalitetno blago
in ugodne cene - Trgovina je včlanjena v SPAR

NABREŽINA center, št. 97

Vse za šolo vam nudi

Tržaška knjigarna

TRST - ULICA SV. FRANČIŠKA, 20 - TELEFON 61-792

Andrej Bolko mr. ph.

FARMACEVTSKI PROIZVODI IN KEMIKALIJE

TRST - Ulica Torrebiana, 21/II

Import - Export Telefon 31-315